

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЮРІЯ
ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи
Кафедра психології**

**Роль соціальних мереж
у формуванні поведінки підлітків**

**Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)**

Виконала:

студентка 6 курсу, 612 групи

**Войнорович Катерина-Валерія
Дмитрівна**

Керівник:

доктор філологічних наук,
проф. **Зварич І.М.**

*До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол № ____ від „____” _____ 2024 р.
Зав. кафедрою _____ доц. Андрєєва Я.Ф.*

АНОТАЦІЯ

Войнорович К.- В. Д. Роль соціальних мереж у формуванні поведінки підлітків. - Рукопис. Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «магістр» зі спеціальності 053 Психологія. Чернівецький нац. ун-т імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2024. 103 с.

У роботі проаналізовано чи відіграють роль соціальні мережі у формуванні поведінки підлітків, зокрема у їхніх комунікативних здібностях. У роботі використовувалися методики: «КОС (комунікаційні та організаційні схильності)», «Тест міжособистісних відносин (за Тімоті Лірі)», опитування «Оцінка рівня взаємодії у соціальних мережах».

Емпіричне дослідження виявило: з одного боку соціальні мережі сприяють розвитку креативності та підтримують соціальні зв'язки, а з іншого боку - можуть знижувати рівень реальної комунікації, провокувати формування залежності та впливати на самооцінку підлітка. Вибірку для дослідження склали підлітки, які активно користуються соціальними мережами.

Ключові слова: формування поведінки, соціальні мережі, комунікативні здібності, підлітки, соціальна взаємодія, цифрова залежність, соціалізація.

ADSTRACT

Voinorovich K.-V. D. The Role of Social Media in Shaping Adolescent Behavior. - Manuscript. Qualification work for obtaining a master's degree in Psychology (specialty 053 Psychology). Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. Chernivtsi, 2024. 103 pages.

This work analyzes whether social media plays a role in shaping adolescent behavior, particularly in their communication skills.

The following methods were used: "COI (Communicative and Organizational Inclinations)," "Interpersonal Relations Test (by Timothy Leary)," and the "Assessment of Social Media Interaction Level" survey.

The empirical study revealed that, on the one hand, social media fosters creativity and supports social connections, but on the other hand, it can reduce the level of real-life communication, provoke dependency, and affect adolescents' selfesteem. The study sample consisted of adolescents who actively use social media.

Keywords: behavior formation, social media, communication skills, adolescents, social interaction, digital dependency, socialization.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ К. - В. Войнорович

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗВ'ЯЗКУ МІЖ СОЦІАЛЬНИМИ МЕРЕЖАМИ ТА ПОВЕДІНКОЮ ПІДЛІТКІВ....	8
1.1 Соціальні мережі, їх класифікація та значення в контексті Інтернету.....	8
1.2 Соціально-психологічні характеристики підліткового періоду та вплив Інтернету на них.....	11
1.3 Теорії соціалізації та їх застосування до підлітків.....	18
1.4 Соціальні мережі як фактор дії на поведінку підлітків.....	23
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1.....	30
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ НАВИЧОК СПІЛКУВАННЯ СУЧАСНИХ ПІДЛІТКІВ ТА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ	33
2.1 Практичний досвід педагогічного колективу із використанням соціальних мереж у межах навчального закладу.....	33
2.2 Процес проведення та методи емпіричного дослідження щодо комунікації підлітків в соціальних мережах	37
2.3 Аналіз результатів проведеного дослідження щодо комунікації підлітків в соціальних мережах.....	42
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2.....	59
РОЗДІЛ 3. ПРЕВЕНТИВНА, РОЗВИВАЛЬНА ТА КОРЕКЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЩОДО ПОКРАЩЕННЯ РІВНЯ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У СУЧАСНИХ ПІДЛІТКІВ	60
3.1 Формування та теоретичне обґрунтування комплексу заходів.....	62
3.2 Аналіз результатів проведеної превентивної та психокорекційної роботи з підлітками	73
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3.....	78
ВИСНОВКИ.....	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	82
ДОДАТКИ.....	90

ВСТУП

У сучасному світі соціальні мережі стали невід'ємною частиною нашого життя. Особливу увагу слід приділити також і тому, що в житті підлітків вони посідають особливу позицію. Використання соціальних мереж має як позитивні, так і негативні наслідки, які можуть проявлятися в інтернет-залежності, проблемах із соціалізацією в реальному світі, або ж у відсутності часу на комунікацію із оточуючими наживо. Соціальні мережі, відставаючи на другорядний план звичні інститути соціалізації, як от: сім'я, друзі, школа, – отримують все більш домінуючу позицію в процесі соціалізації особистості та реалізують безпосередній вплив на її життєві цінності.

Сучасне суспільство досить прогресивно розвивається і одна з основних ознак цього факту - це швидкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, який в свою чергу дає доступ людині отримувати та здійснювати обмін інформацією, навчатися, ділитися проблемами, які турбують та отримувати зворотній зв'язок щодо них, заводити нові знайомства та спілкуватися з друзями. Також новітні технології цифрового світу, у вигляді мережі Інтернет, відкривають можливості перенестися у будь-яку точку земної кулі, дізнатися інформацію про будь-яку країну, її культуру, звичаї, традиції тощо. Звісно ж така перспектива приваблює більшість сучасних людей, а особливо - підлітків. Проте, важливо зауважити, що хоч Інтернет на сьогодні і став невід'ємною частиною життя для кожного з нас, відкриваючи безліч можливостей для розвитку, пізнання, розширення кола знань - він все ж містить у собі багато небезпечних факторів, особливо для підліткової психіки.

Усі ці фактори наштовхнули мене на дослідження теми «Вплив соціальних мереж на поведінку підлітків».

Багато українських науковців присвятили свій час дослідженню даної проблематики впливу соціальних мереж на поведінку підлітків, а саме наукові

праці були створені І. Ковальчук, О. Савчин, Л. Борисовою, Н. Чепелевою, Г. Ложкіною, О. Яковець тощо.

Зарубіжні вчені, які зробили значний вклад у дослідження даної теми: Ж. Твеж, Л. Стейнберг, Е. Шлегель, М. Гоффман, С. Хантер, Р. Вайс, Дж. Харріс, Р. Чад та інші.

Актуальність теми дослідження полягає у тому, що в умовах сучасності соціальні мережі об'єднують між собою мільйони підлітків, що активно спілкуються між собою. Тому важливо дослідити, яку саме роль вони відіграють у контексті поведінки підлітків.

Метою дослідження є виявлення позитивних та негативних аспектів сторін взаємодії у соціальних мережах та їхню роль у формуванні поведінки.

Об'єктом дослідження є вивчення процесу соціалізації особистості у сучасному інформаційному просторі.

Предметом дослідження є соціальні мережі як явище соціокультурного значення та важливий компонент процесу соціалізації.

Для проведення емпіричного дослідження була сформована **гіпотеза** роботи, яка звучить наступним чином: «соціальні мережі відіграють роль у формуванні поведінки підлітків, зокрема на їх комунікаційних навичках».

Щоб досягнути поставленої мети ми виокремили такі **завдання**:

1. Базуючись на аналізі літератури та інших інформаційних джерел щодо теми дослідження, визначити вплив соціальних мереж на підліткову соціалізацію.
2. Охарактеризувати механізми впливу інтернет-простору на формування поведінки у підлітків.
3. Дослідити переваги та недоліки підліткового перебування в Інтернеті.
4. Дослідити зв'язок онлайн-спільнот та груп із поведінкою підлітків.

5. Розробити практичні рекомендації стосовно перебування підлітків у соціальних мережах.

Щоб розв'язати поставлені задачі були використані наступні методи дослідження:

1. Теоретичні: синтез і аналіз для розкриття ключових аспектів процесу впливу на поведінку підлітків та ролі соціальних мереж у цьому контексті, метод системного аналізу, теоретичне узагальнення.

2. Емпіричні: метод анкетування, тестування, вивчення продуктів діяльності, спостереження.

Дослідження проводилось у Чернівецькому філософсько-правовому ліцеї. Кількість учасників дослідження - 63 респонденти. Наукова робота складається зі вступу, трьох розділів, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗВ'ЯЗКУ МІЖ СОЦІАЛЬНИМИ МЕРЕЖАМИ ТА ПОВЕДІНОКОЮ ПІДЛІТКІВ

1.1. Соціальні мережі, їх класифікація та значення в контексті Інтернету

На сьогоднішній день у світі досить стрімко зростає популярність всесвітньої мережі Інтернет. Зокрема й в Україні Інтернет та новітні гаджети активно входять у простір нашого повсякденного життя. Проте, слід зазначити, що не зважаючи на основну функцію мережі Інтернет, яка полягає у вільному доступі до різної інформації, більшість людей використовує її з розважальною метою або як засіб комунікації. Ще одним, не менш важливим фактором, прихильності до Інтернету підлітків є використання соціальних мереж.

Під поняттям «соціальна мережа» прийнято вважати онлайн-платформи, котрі дають можливість користувачам самостійно створювати профілі, поширювати інформацію, фото та відео, комунікувати з іншими користувачами та самостійно наповнювати змістом інтерактивний багатoproфільний веб-сайт. Власне термін «соціальна мережа» вперше увійшов в ужиток у 1954 році, у збірці робіт «Людські стосунки», яка була започаткована соціологом Джеймсом Барнсом. Оскільки термін був введений ще до появи Інтернету, то використовувався для позначення угруповань людей, котрі мали спільні інтереси, вподобання, або ж ті угруповання людей, які мають інші причини для взаємодії між собою. Перша ж соціальна мережа, в сучасному розумінні цього слова, була створена у 1995 році Ренді Конрадом і отримала назву «Classmates.com».

На сьогоднішній день соціальні мережі мають дуже широкий спектр функцій, які вони можуть виконувати для користувачів, а саме:

1. Спілкування та пошук нових знайомств;
2. Пошук угруповань за інтересами, або ж спілкування у професійних спільнотах;
3. Розповсюджувати інформацію та новини;
4. Виражати свою позицію, поширювати різні ідеології;
5. Тощо.

Проте, слід зазначити, що не зважаючи на велику кількість позитивних можливостей, які відкривають соціальні мережі, є й низка негативних факторів, як от питання приватності та конфіденційності особистих даних користувачів, порушення кібербезпеки, розповсюдження вірусного контенту, вплив на психологічний стан користувачів, зокрема серед підлітків.

В залежності від мети використання соціальних мереж та тих опцій, які вони можуть виконати для користувача, можна класифікувати їх наступним чином:

1. Загальні соціальні мережі. Це такі платформи, основне призначення яких полягає для використання широкої аудиторії користувачів та дають можливість їм створювати профілі, обмінюватися інформацією з друзями, публікувати контент і підтримувати взаємодію з іншими користувачами. Наприклад: Instagram, Facebook, Twitter (X).

2. Професійні соціальні мережі. Це такі платформи, основне призначення яких полягає у встановленні професійних контактів, збільшення бізнес-мережі та розширенні професійного рівня. Їх зазвичай використовують обміну професійним досвідом, для навчання та щоб знайти роботу. Наприклад: XING, LinkedIn.

3. Медіа соціальні мережі. Це такі платформи, основне призначення яких полягає в обміні візуальним контентом, наприклад відео та фото. Такі мережі користуються популярністю серед творчих користувачів та медійних контент-мейкерів. Наприклад: YouTube, Like, Instagram, TikTok.

4. Дискусійні спільноти та форуми. Це такі платформи, основне призначення яких полягає в обговоренні конкретних тем, чи інтересів. Вони об'єднують користувачів зі спільними інтересами, щоб обмінюватися думками, спільними проектами та дослідженнями. Наприклад: Quora, Reddit.

5. Мультимедійні платформи. Це такі платформи, основне призначення яких полягає в обміні мультимедійним контентом, наприклад фото, аудіо, відео або графічні матеріали. Ці мережі популярні серед користувачів, щоб створювати, спільно використовувати та взаємодіяти з такими типами контенту. Приклади: YouTube, Spotify, Telegram, SoundCloud, Instagram.

Важливо зазначити, що використання всіх типів соціальних мереж відбувається завдяки використанню Всесвітньої мережі - Інтернету. Саме тому доречно буде виокремити наявність у сучасному суспільстві такого явища, як **кіберсоціалізація**.

Кіберсоціалізація - це феномен, який характеризується соціально-психологічною адаптацією особистості у кіберпросторі, а також процесом зміни в структурі самовпевненості особистості, який зумовлений впливом і використанням нею сучасних інформаційно-комп'ютерних технологій у її соціальному житті.

Явище кіберсоціалізації людини набуває найяскравіших проявів в Інтернет-середовищі. Це зумовлено використанням її ресурсів та комунікацією з віртуальними агентами соціально-психологічної адаптації, з котрими людина спілкується і стикається в соціальних мережах. Наприклад, це може відбуватися під час обмінні повідомленнями в різноманітних месенджерах,

чатах, форумах або ж під час листування електронною поштою, чи поширення інформації в блогах, а також у онлайн-іграх. Під час здійснення процесу кіберсоціалізації, у людини формується певна кількість нових очікувань та інтересів, спонукань та завдань, установок та потреб, а також структур соціально-психологічної адаптації особистості, її діяльності, що на пряму пов'язана з новим віртуальним життєвим простором.

Якщо говорити про вплив Інтернету на соціально-психологічну адаптацію особистості, то можна виокремити такі особливості:

- 1) комунікація з людьми, що набуває різних варіацій (при цьому може здійснюватися зміна персональних даних, підвищення соціального статусу, зміна віку, присвоєння собі досягнень, яких не існує);
- 2) створення персонального (інтимного) світу, до якого не надається доступ жодним стороннім особам;
- 3) нестача контролю за діяльністю людини та відсутність відповідальності за неї;
- 4) проекція віртуальних процесів у реальне життя і суцільне абстрагування від зовнішнього світу;
- 5) наявність можливості коригувати будь-які помилки, виправити чи змінити віртуальну реальність;
- 6) самотійність у прийнятті будь-яких рішень (в Інтернет-просторі), не звертаючи увагу на наслідки, до яких вони можуть призвести.

Одні з крайніх досліджень Інтернету, як одного з агентів соціально-психологічної адаптації особистості, зображають імовірну появу кризових форм у соціально-психологічної адаптації особистості в Інтернеті, таких як: залежності, obsesивна чи компульсивна поведінка в мережі, заглиблення у світ внутрішніх хвилювань та переживань, зниження цікавості до навчання та активного способу життя. Дані криз можуть бути спричинені негативним

впливом інформації з соціальних мереж, або ж онлайн-ігор, що містять елементи насильства, які в свою чергу призводять до посилення агресивної поведінки з людини в реальному світі. Онлайн-соціум також відіграє свою безпосередню роль у засвоєнні негативних, антисоціальних, неправомірних установок, що згодом відтворюються в реальному житті.

Виходячи з цього, можемо зробити висновок, що надмірне перебування в Інтернеті, зокрема в соціальних мережах, має негативний вплив на процес соціально-психологічної адаптації особистості, що зумовлено зменшенням безпосередніх взаємодій із соціумом з оточуючим світом, зменшенням кількості соціальних зв'язків, негативними змінами в комунікації з рідними та друзями, а також призводить до розвитку депресивності і підвищення рівня тривожності.

Доцільним буде також виокремити **функції** використання соціальних мереж в Інтернеті:

1. Функція взаємодії. Вона полягає у передачі та обміні необхідною інформацією та встановленні нових зв'язків та контактів. При цьому суб'єкти (користувачі) постають одне перед одним у вигляді віртуальних образів.

2. Розважальна функція. Вона полягає у наданні користувачам доступу до обговорення, зокрема у коментарях, що може розглядатися як дозвілля, особливо у тієї категорії користувачів, які з певних причин мають обмежений доступ до іншого виду розваг.

3. Функція самоідентифікації. Вона полягає у наданні користувачам простору, де кожен має можливість представити та проявити власне «я» так, як він цього прагне. Необмежені можливості, щоб ділитися продуктами своєї діяльності та отримувати зворотній зв'язок.

4. Функція соціально-психологічної адаптації. Вона полягає у тому, що соціальні мережі дають можливість підтримувати поширення особистої інформації, а також її передачу із реального життя у віртуальний світ.

5. Інформаційна функція. Вона полягає у тому, що соціальні мережі створюють максимально сприятливе середовище для обміну та отримання інформації. Проте тут завжди є і зворотні сторона, яка полягає у тому, що не завжди користувачі можуть бути впевненими в достовірності прочитаної інформації.

1.2. Соціально-психологічні характеристики підліткового періоду та вплив Інтернету на них

Під підлітковим період розуміємо період завершення дитинства та перехід від дитинства до юнацького віку. Найчастіше, він відповідає хронологічним межам з 11 до 16 років, в окремих випадках може починатися з 10 років (ранній підлітковий вік) та закінчуватися в 18 років (пізній підлітковий вік).

Цей період часу характеризується надзвичайно потужними змінами в організмі підлітка, як і на фізіологічному, так і на когнітивному та психо-емоційному рівнях. Відбувається формування нових поведінкових шаблонів, часто спостерігається зміна інтересів та вподобань. Посилено можуть проявлятися особливості характеру та типу темпераменту підлітка. Відбувається прояв нових потреб, які формуються відповідно до змін у сприйнятті. Зокрема можна виділити такі основні потреби у підлітків:

1. Потреба в самоідентифікації та незалежності. Дана потреба виражається в тому, що підліток прагне стати самостійним і незалежним від батьків та інших дорослих, що його оточують. Також відслідковується прагнення до прийняття самостійних рішень та готовність нести відповідальність за них.

2. Потреба соціального визнання. Дана потреба виражається в тому, що підліток прагне бути «своїм», тобто відчувати себе визнаним та прийнятим у соціальних групах своїх однолітків. Ця потреба також супроводжується потребою в підтримці та схваленні від однолітків та оточення.

3. Потреба в самоствердженні. Дана потреба виражається в тому, що підліток активно виражає свою позицію, почуття та думки, а також проявляє

свою індивідуальність завдяки стилю одягу, приналежності до певних субкультур, різним формам творчості, а також за допомогою поведінки. Щоб задовільнити таку потребу найчастіше спостерігається активне використання соціальних мереж, з метою отримання зворотнього зв'язку на самопрезентацію підлітка.

4. Потреба в особистій ідентичності. Дана потреба виражається в тому, що підліток знаходиться в активному пошуку себе, свого призначення у світі. Відбувається формування власних переконань, цінностей та мети в житті. Часто супроводжується експериментальною поведінкою з боку підлітка щодо різних соціальних ролей.

5. Потреба в близькості та емпатії. Дана потреба виражається в тому, що підліток потребує емоційної підтримки та співпереживання від свого оточення (батьків, вчителів, друзів, наставників), а також прагне до тісних стосунків з однолітками (дружніх, романтичних).

6. Потреба у власній зоні безпеки та комфорту. Дана потреба виражається в тому, що підліток прагне мати навколо себе стабільні та передбачувані умови, які даватимуть йому відчуття захищеності. В цей період виражається активне прагнення отримати розуміння та підтримку від кола сім'ї та інших значимих дорослих.

7. Потреба у розвитку та руху вперед. Дана потреба виражається в тому, що підліток прагне досягнути висот у навчанні, творчості, спорті або інших видах діяльності. Саме тому в цьому віці з боку підлітків часто спостерігається прагнення розвивати свої вміння, навички та здібності.

8. Потреба у русі та активності. Дана потреба виражається в тому, що підліток прагне проводити час за активними іграми, заняттями спортом, виконуючи фізичні вправи. Часто, саме в цей відрізок час, спостерігається досягнення найвищих результатів у спорті або ж інших творчих активностях.

Звісно ж усі ці потреби є узагальненими і вони проявляються індивідуально у кожного підлітка. Тобто, не обов'язково є наявність задовільнити всі вищезазначені потреби, серед них завжди будуть домінантні та субдомінантні. Проте, слід зазначити, що всі вони є однаково важливими, адже

наявність тієї чи іншої потреби у підлітка сприяє їхньому формуванню особистості, розвитку та соціальній взаємодії. Правильне розуміння даних потреб сприяє кращому порозумінню між дорослими та підлітками, що в свою чергу допомагає давати їм міцну опору та підтримку в цей нелегкий та відповідальний проміжок їхнього життя.

Багато українських та зарубіжних вчених досліджували проблеми формування підліткової особистості. Зокрема дослідження, що провів Е. Еріксон дають можливість зрозуміти, що перехід від дитинства до юності, переважно, відбувається досить насичено, а часом драматично і бурхливо, супроводжуючись різними внутрішніми конфліктами. Завдяки його значному внеску в розвиток психології та педагогіки, у вигляді розробленої концепції психосоціального розвитку, ми можемо вважати, що успішне подолання кризи ідентичності у підлітковому віці веде до здорового формування особистості в подальшому. Проте, якщо криза ідентичності буде пройдена все ж невдало, це може призвести до того, що в подальшому людина не матиме чіткого уявлення про себе як особистість, а це може призвести до значних ускладнень в дорослому житті.

Підлітковий вік характеризується різними змінами в особистості дитини, які включають в себе як позитивні, так і негативні. До позитивних можемо віднести самостійність, покращення вміння налагоджувати контакти з оточуючими людьми, значне розширення сфери діяльності та пізнання, підвищення відповідальності за себе та свої вчинки, формування опорних цінностей та установок. До негативних можемо віднести прояви протесту у зв'язку із самоствердженням, відокремлення від зовнішнього світу, що може бути спричинено зосередженням на внутрішніх особистісних змінах, надмірна емоційність та імпульсивність, максималізм, часом відчуття невизначеності та невпевненості, яке виникає в наслідок того, що попередні погляди на життя стають вже не зовсім актуальними, а нові погляди на життя ще не встигають сформуватися.

Звісно ж під час того, коли дитина проходить через підліткову кризу, більшість батьків стурбовані тим, щоб це відбулося вдало і щоб в силу

внутрішніх змін підліток не втратив вірні орієнтири. Зокрема це стосується й спілкування в мережі, адже на сьогоднішній день це чи не найдоступніший спосіб задовільнити декілька потреб, що виникають у підлітковому віці, одночасно. Та такий спосіб спілкування може нести досить негативний вплив на соціально-психологічну адаптацію підлітка, погіршення навичок соціальної взаємодії, у зв'язку із відсутністю достатньої кількості «живого» спілкування, спровокувати небезпечні контакти з незнайомим людьми в мережі та витіснити інші, необхідні для якісного розвитку, види діяльності.

Спираючись на дослідження PRC (Pew Research Center) можна зробити висновок, що використання Інтернету може мати важливе значення для підтримки дружніх стосунків та соціальної інтеграції, проте також може нести негативний вплив у зв'язку із проявами кібербулінгу та негативними аспектами мережі, які можуть призводити до появи залежностей.

Процес формування особистості підлітка - надзвичайно складний та важливий процес. Адже велика кількість чинників щодня чинить свій позитивний, чи негативний вплив на дитину, і дуже вадливо допомагати підлітку втримувати баланс між ними, щоб запобігти подальшим проблемам, які можуть виникнути в наслідок впливу негативних факторів в процесі особистісного формування.

Аналізуючи дослідження CDC (Центру з контролю та профілактики захворювань) та APA (Американської психологічної асоціації), можна сказати, що інтернет має значний вплив на формування особистості підлітка, який включає в себе як позитивні, так і негативні фактори.

До позитивних можемо віднести наступні:

1. Розширені освітні можливості: Інтернет надає доступ до багатьох платформ, де можна в необмеженій кількості отримувати інформацію для навчання, що сприяє кращому розвитку знань та вмінь підлітка. Також завдяки доступу до багатьох онлайн-курсів є можливість здобувати нові знання, використовуючи Інтернет, як джерело самоосвіти.

2. Надання соціальної підтримки: використання месенджерів та соціальних мереж дає можливість підліткам задовольняти потребу в

комунікації, що виникає в наслідок особливостей формування особистості у підлітків. Таким чином вони можуть підтримувати стосунки із друзями, однолітками та близькими, здобуваючи соціалізацію та емоційну підтримку.

3. Розвиток креативності та цифрових вмінь: активне користування Інтернетом сприяє покращенню технічних та цифрових навичок, а також розвивати свій творчий потенціал за допомогою медіа-соціальних мереж.

4. Емоційна підтримка: завдяки можливості пошуку інформації, підлітки мають можливість отримувати відповіді на питання, що їх турбують, обмінюватися думками з однодумцями, спілкуватися на різноманітних платформах та чатах, отримуючи зворотній зв'язок та підтримку.

Негативні аспекти використання Інтернету:

1. Кібербулінг: нажаль, доволі часто соціальні мережі стають місцем для розгортання онлайн-насильства, що несе негативний вплив на психічне здоров'я та емоційний стан підлітків і в свою чергу може призводити до підвищення рівня тривожності, депресії та навіть виникнення суїцидальних думок.

2. Негативний вплив на самооцінку та нав'язування «культу тіла»: наявність «стандартів краси» в соціальних мережах може призводити до постійного порівняння себе з іншими, що нестиме негативний вплив на самосприйняття та самооцінку підлітків. Також явище ідеалізації несе негативний вплив на вразливу психіку підлітків, що в свою чергу може призвести до появи розладів харчової поведінки або ж інших проблем психологічного характеру.

3. Розвиток Інтернет-залежностей: надмірне використання Інтернету або соціальних мереж може призводити до появи залежностей від них, що в свою чергу може призвести до погіршення психічного здоров'я, успіхів у навчанні та якості життя підлітків.

4. Споживання неприйняттого контенту: оскільки в мережі не завжди приховується неприйнятний контент, який туди потрапляє, як от: порнографічні матеріали, прояви агресії чи насильства, підлітки можуть отримати психологічну травму споживаючи його.

5. Неспівпадіння очікуваного та реального: оскільки в соціальних мережах часто транслюють ідеалізоване життя, підлітки часто починають формувати нереалістичні очікування від життя, відсутність виправдання яких в подальшому призводить до розчарування та погіршення і пригнічення емоційного стану.

1.3 Теорії соціалізації та їх застосування до підлітків

Під словом «соціалізація» розуміємо процес, під час якого людина вивчає, сприймає та інтегрує цінності, норми, звичаї, надбання, знання та моделі поведінки, які сприяють комфортному та ефективному функціонуванню в суспільстві. Слід зазначити, що цей процес розпочинається у віці немовляти і є безперервним, тобто триває протягом всього людського життя. Даний процес спрямований на здобуття необхідних навичок для функціонуванні в суспільстві, та відбувається завдяки контакту та взаємодії з різними елементами соціалізації, якими можуть бути: сім'я, родина, дитячий садочок, школа, друзі, однолітки, професійний колектив, а також інші соціальні групи та інститути. Тобто, іншими словами, можна сказати, що соціалізація - це процес знайомства і вивчення культури навколо, з метою комфортного існування в ній.

Процес соціалізації може відбуватися в різних формах, а саме можна виділити таку класифікацію:

1. За кількістю осіб, що взаємодіють може бути групова та індивідуальна соціалізація;
2. За приналежністю до певної статі можна виокремити гендерну соціалізацію;
3. За типом впливу на особистість можна виділити цілеспрямовану (направлену) та стихійну (ненаправлену) соціалізацію.

Групова соціалізація - це той тип соціалізації, коли до культури навколо пристосовується якась група осіб, до прикладу: першокласники пристосовуються до навчання в школі, сім'я адаптується до життя в новій країні, професійний колектив адаптується до зміни керівництва.

Індивідуальна соціалізація - це той тип соціалізації, який відбувається відносно певної соціальної групи або інституту, до прикладу: учень адаптується до нового класу, людина адаптується до умов життя в новій країні, адаптація працівника на новому робочому місці.

Гендерна соціалізація - це той тип соціалізації, коли особистість вчиться адаптовуватися до культур, цінностей і норм поведінки, згідно зі своєю статтю, до прикладу, хлопчик починає розуміти, що дівчат потрібно пропускати вперед, дівчинка починає розуміти, що їй подобається гратися ляльками.

Направлена соціалізація - це той тип соціалізації, який здійснюється відносно особистості цілеспрямованим впливом з боку різних соціальних інститутів або конкретних осіб, і спрямований на формування певних цінностей, норм поведінки та інтересів у людини. Наприклад: вчитель історії навчає учнів історії України, батьки навчають дитину співати гімн своєї держави, спортивний тренер навчає вихованців правилам поведінки під час занять.

Ненаправлена соціалізація - це той тип соціалізації, який здійснюється стихійно, в ході взаємодії індивіда з оточуючим середовищем, наприклад: дитина відтворює пісню, яку почула під час прогулянки на дитячому майданчику, людина йде в кіно на фільм, про який розповіли її знайомі.

Базуючись на цих даних були виокремлені різні теорії соціалізації. Основні з них:

1. Розроблена Жаном Піаже **«Теорія когнітивного розвитку»**. Дана теорія базується на розгляді соціалізації, як процесу когнітивного розвитку особистості. Також вона характеризується тим, що протягом дитячого та підліткового віку особистість проходить чотири стадії когнітивного розвитку. Кожна така стадія охарактеризована різними типами мислення. Основні аспекти цієї теорії полягають у тому, що існує стадія формальних операцій та адаптацію. В свою чергу стадія формальних операцій розвитком логічного та абстрактного мислення у підлітків, що в свою чергу має вплив на взаємодію із соціумом та свідомість особистості. Адаптація

характеризується входженням у зону комфорту підлітка із соціальними нормами суспільства через процеси акомодатії та асиміляції.

2. Розроблена Урі Бронфенбреннером **«Теорія екологічних систем»**. Дана теорія базується на розвитку особистості в контексті активності та взаємодії з різними угрупованнями оточення. На основі цієї теорії виділено п'ять систем, таких як: мікросистема, мезосистема, екзосистема, макросистема і хронологічна система. Основні аспекти цієї теорії полягають у тому, що під мікросистемою розуміють сім'ю, друзів, школу, однолітків - тобто безпосереднє оточення підлітка. В свою чергу макросистема в даній теорії розглядається як угруповання із різноманітних соціальних та культурних норм, які мають прямий вплив на розвиток особистості.

3. Розроблена Альбертом Бандурою **«Теорія соціального навчання»**. Дана теорія базується на тому, що процес соціалізації здійснюється завдяки спостереженню та імітації поведінки оточуючих людей. Зазначається, що поведінкові шаблони батьків, друзів, однолітків, вчителів та інших значимих дорослих, а також кумирів відіграють провідну роль у процесі соціалізації підлітка. Тобто позитивні або негативні основи впливають на засвоєння тих, чи інших поведінкових патернів. Основні аспекти цієї теорії полягають у тому, що підлітки здійснюють свій процес соціалізації посилаючись на поведінку оточуючих людей та на наслідки такої поведінки. Також особлива увага приділяється процесу саморегуляції, а саме зазначається що контроль поведінки у підлітків здійснюється завдяки таким внутрішньо-особистісним процесам, як самоцінність та самооцінка.

4. Розроблена Лоуренсом Колбергом **«Теорія морального розвитку»**. Дана теорія базується на тому, що моральний розвиток особистості здійснюється завдяки проходженню трьох рівнів, таких як: передконвенційний, конвенційний та постконвенційний. Зазначається, що кожен із цих рівнів містить по дві стадії. Тобто, процес соціалізації полягає у сприйнятті моральних принципів, основ та норм. Основні аспекти цієї теорії полягають у тому, що під час проходження конвенційного рівня у

підлітків з'являється усвідомлення важливості правил та норм у соціумі. Під час постконвенційного рівня у підлітків формуються свої моральні принципи та орієнтири, що є ширшими аніж межі соціальних конвенцій.

5. Розроблена Джорджем Гербертом Мідом **«Теорія ролей»**. Дана теорія базується на тому, що процес соціалізації розглядається як здійснення опанування соціальних ролей. Основним положенням цієї теорії є те, що розуміння та взаємодія з оточуючими людьми є фундаментальними, щоб опанувати соціальні ролі. Основні аспекти цієї теорії полягають у тому, що стадії розвитку містять ігрову стадію, під час якої особистість починає грати ролі людей, що її оточують; а також містять стадію гри, під час якої особистість починає взаємодію з навколишнім світом в процесі організованих ігор.

6. Розроблена Еріком Еріксоном **«Теорія психосоціального розвитку»**. Дана теорія базується на тому, що соціалізація здійснюється завдяки розвитку особистості, який складається з проходження восьми стадій. Кожна стадія в свою чергу характеризується певною психосоціальною кризою. Безпосередньо підлітковий вік пов'язаний з подоланням кризи ідентичності проти рольової плутанини. Основні аспекти цієї теорії полягають у тому, що в підлітковому віці особистість активно шукає власну ідентичність, здійснюючи експерименти з самосвідомістю та різними соціальними ролями. Цей процес дістав назву «пошук ідентичності». Також зазначається, що на процес формування ідентичності прямий вплив здійснюють такі елементи соціуму, як взаємодія з оточуючими та сім'єю. Даний процес називають «соціальний вплив».

Таким чином бачимо, що всі теорії соціалізації підтверджують вплив соціуму та формування особистості підлітка. Не зважаючи на те, що кожна із них розглядає це явище через свою призму, всі вони доводять залежність підлітків від оточення, кола сім'ї та друзів. В даному контексті слово «залежність» розглядається як процес зміни та впливу на формування особистості підлітка, яке в свою чергу відбувається в наслідок зміни у різних соціальних групах, які оточують підлітків.

Аналізуючи теорії соціалізації відносно підлітків, можна спостерігати важливість взаємодії саме з тими соціальними групами, які нестимуть позитивний вплив на особистість підлітка. Адже підліток - це емоційно вразлива категорія. Саме тому будь-який вплив на нього завжди вносить свої корективи в процесі формування особистості.

В контексті умов сучасного світу, можемо спостерігати, як підлітки задовольняють свою потребу отримати взаємодію та контакт із однолітками саме у віртуальному світі, за допомогою Інтернету. В такому випадку, вони часто формують нові соціальні групи, в залежності від потреб, які у них виникають, саме завдяки соціальним мережам. В даному просторі вони мають можливість отримати визнання, підтримку, проявити самовираження або ж заявити про себе. Найчастіше ці дії здійснюються завдяки коментарям, під дописами або ж відео, які підлітки публікують на своїх сторінках у соціальних мережах, або ж поширеним інформації в приватні повідомлення, групові чати чи, так звані, «історії» на своїй сторінках.

За статистикою найбільшу активність в соціальних мережах проявляють саме підлітки. Вони найбільш активно кладуть лайки та залишають коментарі під іншими публікаціями. Проте, слід зазначити, що така активна взаємодія у них відбувається лише з тими особами, які мають з ними позитивний та переважно міцний контакт, наприклад: однокласники, члени сім'ї, друзі. Окрім активності по відношенню до оточуючих, підлітки також виявляють і потребу отримувати подібний зворотній зв'язок від кола свого спілкування під власними дописами та публікаціями в соціальних мережах. Аналіз підліткових сторінок в соціальних мережах показує, що вони значно частіше, ніж інші вікові категорії, поширюють інформацію про нові дописи одне одного, таким чином намагаючись створювати свій інфо-простір. Також такі дії можна розцінювати як бажання здобути визнання серед однолітків.

В разі упущення або недотримання необхідних етапів формування особистості, які здійснюються в процес вищенаведених теорій соціалізації, у підлітків може формуватися хибне усвідомлення, яке полягає в тому, що успіх їхніх сторінок в соціальних мережах дорівнює їхньому успіху, як особистості. В

умовах сучасного світу це досить розповсюджена проблема, яку слід коригувати, адже в процесі це може призвести до досить негативних наслідків, наприклад: занижена або підвищена самооцінка, проблеми із самоцінністю тощо.

1.4. Соціальні мережі як фактор дії на поведінку підлітків

Сьогодні ми маємо можливість спостерігати потужний стрибок у розвитку інформаційно-комунікаційних технологій у світі, який призводить до зміни звичного розуміння соціальної реальності, перетворюючи її в більшості, у віртуальний процес. Оскільки наразі досить активно відбувається трансформація міжособистісного «живого» спілкування в інтернет-комунікацію та віртуальну взаємодію, то і потрібен плацдарм, на якому ці зміни змогли б вкорінитися, а в даному випадку ним служать соціальні мережі. Такі активні зміни відбувають і в Україні зокрема, хоча, звісно і не так швидко, як це відбувається на Заході або країнах Азії.

Такі українські соціологині, як С. Бабенко та Г. Гриценко вважають, що не зважаючи на те, що новітні технології відкривають можливості для кращого пізнання світу та інтелектуального розвитку особистості, вони все ж можуть мати і значні ризики, які в свою чергу призводять до деструктивних психоемоційних станів дітей та підлітків, а також до шкідливого впливу на них і призводять до створення сприятливих умов для формування такого явища, як «віртуальна залежність».

Сучасне покоління молоді та підлітків часто називають поколінням «діджитал» або ж «техно-ерою» чи «Google поколінням», дані твердження, як зазначає Я. Шугайло, зосереджують увагу на тому, що Інтернет та соціальні мережі відіграють ключову роль в процесі підліткової соціалізації. Проте, ключовою відмінністю між використанням мережі Інтернет старшими поколіннями та підлітками є те, що другі дедалі частіше користуються мережею в рекреаційних, а не пізнавальних цілях.

Аналізуючи дослідження різних світових інститутів соціології, можна зробити висновок, що одним з найбажаніших варіантів проведення вільного часу серед підлітків саме віртуальне спілкування в соціальних мережах або ж

різних форумах чи групових чатах, гра в онлайн-ігри, ведення власних віртуальних блогів. Пояснити це можна тим, що для підлітків це найдоступніший та найбезпечніший спосіб задовільнити власні потреби, що виникають в період формування їхньої особистості. Найдоступніший - тому що не потрібно кудись йти, виходити з дому, щоб отримати комунікацію з однолітками. До того ж, це можна здійснювати в будь-який час доби, що також дуже приваблює підлітків. Найбезпечніший - тому що висловлювати свої думки та позицію на широку аудиторію значно легше ховаючись за екраном телефону, аніж вживу, а також значно легше сховатися від засуджуючого коментаря, видаливши його, аніж відповівши коментатору особисто.

Така сильна взаємопов'язаність підлітків та соціальних мереж не може не викликати насторогу. Серед батьків, педагогів та психологів спостерігається все більша стривоженість та занепокоєння такою поведінкою, адже складається враження, що підлітки «застрягли» в мережі та «не виходять» з неї, при цьому абсолютно не помічаючи оточуючого світу, а часом і намагаючись повністю замінити реальний світ віртуальним. Такі наслідки призводять до того, що у випадку зловживання використання соціальних мереж підлітки втрачають здатність жити за межею віртуального соціуму.

Комунікація між сучасними підлітками в соціальних мережах перш за все відбувається з метою задовільнення потреби у визнанні, самоствердженні та самореалізації, що зумовлені процесом формування особистості. Дані процеси також супроводжуються і бажанням досягнути поваги та визнання від однолітків. Слід також зазначити, що соціальні мережі - це легкодоступний інструмент для підлітків, який вони використовують, щоб задовільнити потребу в розумінні й прийнятті від оточуючих, щоб дістати підтримку та опору, завдяки схваленню їхніх дій (наприклад, використання та кількість позначок «лайків»).

Чим більше здійснюється процес дослідження впливу віртуального світу на формування поведінки підлітків, тим більше окреслюється взаємозалежність цих двох аспектів. Такі українські соціологи, психологи та науковці як О. Яковець, Н. Чепелева, Г. Ложкіна, І. Ковальчук, Л. Борисова, О. Савчин та інші зробили та продовжують робити значний вклад у дослідження впливу

віртуального світу та комунікації на процес формування особистості та розвиток підлітків, здійснюють аналіз ризиків появи інтернет-залежності та ролі наявності соціальних мереж в житті сучасних підлітків.

За останній проміжок часу все більше науковців приділяють час вивченню проблеми впливу інтернет-простору на поведінку дітей та підлітків, аналізу їхньої поведінки в соціальних мережах, а також на те, що стосується передбачення виникнення віртуальної залежності. Як зазначає І. Ковальчук, спілкування у соціальних мережах - це наче своєрідний спосіб продовження чи відтворення віртуальної реальності, яка служить простором для самоствердження, самореалізації, виявлення своїх творчих здібностей та рекреації. Саме цей чинник напряду пов'язаний із тим, що стосується зменшення активної взаємодії між підлітками та молоддю онлайн, в процесі розвитку соціальних мереж, і, відповідно, збільшенням рівня такої комунікації у віртуальному світі. Як показують різноманітні дослідження, активне використання соціальних мереж підлітками, призводить до того, що розробники даних платформ все більше і більше оптимізують інтерфейси своїх додатків, щоб оптимізувати їх для тривалішого та частішого використання. Наприклад: поява розділу «shorts» на платформі YouTube, можливість вести пряму трансляцію в Instagram, оптимізація просування відео-контенту на платформі TikTok. Виходячи з цього, можемо спостерігати, що сфера онлайн-комунікації значно розширюється, що в свою чергу призводить до формування нових угруповань, течій та навіть віртуальних субкультур і підвищенням рівня взаємодії між користувачами таких онлайн-платформ.

Г. Ложкіна у своїх працях зазначає, що сучасні соціальні мережі - це новітнє покоління сервісів, що дає можливість поколінню «digital» спілкуватися, самовиражатися розвиватися та здійснювати свою діяльність на новому рівні, а також робить життя більш яскравим, динамічним і мобільним. На сьогоднішній день мережа Інтернет і соціальні мережі зокрема стали обов'язковою складовою життєвої рутини сучасних підлітків та молоді.

Я. Деркаченко у своїй праці, присвяченій аналізу соціальних мереж у контексті маніпулятивного впливу, підкреслює, що соціальні мережі - це наче

соціальні структури, які тісно між собою взаємопов'язані та складаються з користувачів даних програм, які в свою чергу переплітаються між собою, тобто здійснюють комунікацію в соціальних мережах.

Безперечно такі зміни в сучасному середовищі не можуть не викликати збентеження серед батьків, педагогів та психологів, адже кожна зміна завжди несе за собою певні наслідки. В контексті впливу на формування поведінки у підлітків, слід зазначити наявність тісної взаємопов'язаності. Наприклад, чим більше часу дитина проводить використовуючи соціальні мережі, тим більше часу вона спостерігає за поведінкою різних особистостей, що в свою чергу призводить до наслідування такої поведінки у реальному житті. Також важливо відмітити, що грає роль не лише кількість проведеного часу в соціальній мережі, а і якість такого часу. Умовно «якісним» можна вважати той час, коли підліток в достатній кількості проявив самовираження, отримав зворотній зв'язок на нього й таким чином підвищив рівень своєї самооцінки. На противагу існують і такі ситуації, де під час проведення свого дозвілля у віртуальному просторі дитина намагається самореалізуватися, самоствердитися, та їй, з певних причин, це не зовсім вдається. Наприклад, підліток створив допис в Instagram, але не отримав бажану й очікувану кількість позначок

«лайк». Натомість - отримав несхвальний або ж критикуючи коментар від однокласника, який може бути проявом кібербулінгу. В свою чергу це призводить до заниження самооцінки та погіршення настрою дитини. Відповідно, можемо зробити висновок, що в такому разі, в реальному житті, підліток може поводитися доволі відсторонено, напружено, комплексувати через зовнішність або ж інші особистісні фактори, і наслідком такої поведінки, в даному випадку можна вважати саме вплив соціальної мережі на особистість підлітка.

Також спостерігаються і такі ситуації, де у підлітка навпаки може спостерігатися підвищення рівня самооцінки після проведеного часу в соціальних мережах. До прикладу, відео, додане на платформу TikTok набрало велику кількість переглядів. Проте пов'язане це, перш за все, не з якістю даного контенту, а з тим, що алгоритми даної соціальної мережі створені таким чином,

щоб активно просувати відео своїх користувачів з метою заохочення їх до більшого використання платформи. Відповідно такий випадок призведе до вдалого прояву самоствердження з боку підлітка і стане поштовхом до покращення настрою і підвищення рівня самооцінки.

Слід зазначити, що аналізуючи тривале використання соціальних мереж, зазначалися і випадки формування деструктивної, агресивної, імпульсивної поведінки, а також занадто високого рівня самооцінки. До прикладу, певний успіх на сторінці в соціальній мережі (велика кількість активності на сторінці у вигляді достатньої кількості позначок «лайків» та залишених коментарів), може викликати стрімкий «стрибок» самооцінки вгору, який в свою чергу може бути недостатньо обґрунтований, або ж здійснений за рахунок самоствердження через інших користувачів соціальних мереж.

Можна також виділити наступний позитивний фактор спілкування у соціальних мережах між підлітками - це зворотній зв'язок у вигляді моральної підтримки, яка є дуже важливою в такому віці. В тому випадку, коли з певних причин у дитини виникають труднощі із тим, щоб отримати задовільнення такої потреби в реальному житті, одразу в нагоді стає віртуальний світ, де задовільнити таку потребу значно легше та доступніше, адже серед сотень тисяч користувачів точно знайдуться однодумці. Проте, не слід забувати і про зворотній бік медалі такого фактору - «втеча» від реальності. Зустрічаючись з труднощами на етапах соціалізації особистості, підлітки часто схильні до повної компенсації невдалих аспектів з реального життя в мережі. Саме це призводить до того, що в подальшому, коли виникає необхідність все ж взаємодіяти у реальному світі, їм дається це вкрай важко. Хоча можливостей для спілкування в соціальних мережах є більш, ніж достатньо, і є можливість пошуку однодумців, з якими буде виникати велика кількість спільних інтересів, вони все ж не здатні замінити і повністю витіснити спілкування наживо. Повне проходження соціалізації можливе лише за умов живого спілкування та взаємодії з різними категоріями людей та соціальними групами. Оскільки в умовах сучасності підлітки все більше, і більше надають перевагу проходженню соціалізації у віртуальному світі - це стає проблемою.

Спостерігаючи за спілкуванням у соціальних мережах між підлітками, ми дійшли висновку, що в переважній кількості випадків співрозмовники не виражають своїх справжніх емоцій, вражень, почуттів та переживань. Адже надсилаючи в чат смайлик, який сміється «до сліз», користувач може мати абсолютно непорушний вигляд обличчя, який може створювати враження, що переглянута інформація не викликала у користувача жодних емоцій. Подібна ситуація спостерігається і з надсиланням смайликів, які виражають прихильність, або ж схвалення дій інших користувачів у мережі. Наприклад, залишаючи коментар під фото своєї подруги, що виражає захват та зацікавленість, підліток може зовсім не проявляти подібних емоцій в реальному часі, навіть не виражаючи на обличчі зміни погляду або ж появи усмішки. Аналогічна ситуація стосується і прояву співчуття або ж емпатії у соціальних мережах. До прикладу, надсилаючи сумні смайлики, які плачуть, користувач в реальному житті може демонструвати непохитний вираз обличчя, який може здатися навіть байдужим і не зацікавленим у співчутті.

Такі дії в свою чергу призводять до того, що згодом, коли справа доходить до спілкування в реальному житті, підлітки відчувають значні труднощі з вираженням емоцій, часто навпаки не знають як виразити їх або ж і зовсім починають приховувати свої емоції. Також це призводить до появи певного комунікативного бар'єру з боку підлітків, адже часто вони не можуть розрізнити сові почуттів та проявити їх по відношенню до інших, що вкотре наштовхує підлітків на висновок, що спілкування в мережі є значно легшим, безпечнішим та приємнішим.

Водночас, О. Зінченко в своїй праці, присвяченій дослідженню комунікації між підлітками в Інтернеті та її впливу на психологічні особливості особистості, вказує, що соціальні мережі не можуть бути заміною живої комунікації і що підліткам більше подобається спілкуватися одне з одним наживо, а соціальні мережі використовувати для перегляду відео, новин, поширення дописів, публікацій та актуальної інформації.

Отже, таким чином можемо дійти до висновку, що можуть містити як позитивний, так і негативний вплив на формування особистості підлітка.

Негативного впливу, на жаль все ж здійснюється більше, що в свою чергу ускладнює комунікацію між підлітками в реальному житті, може затримувати процеси соціалізації, або ж наносити шкоду самооцінці чи іншим психологічним особливостям особистості підлітка.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Потреба в комунікації, самоствердження, самореалізації, підтримці та визнанні - є класичними психологічними характеристиками стадії підліткового віку. Перелічені вище потреби також супроводжуються прагненням швидше подорослішати, прогресуючою потребою досягнення певного соціального статусу і просування по вертикалі в соціальних групах, а також проходженням кризи ідентичності.

Формування моральної свідомості, особистості, розуміння себе та своїх потреб, розширення та підвищення інтелектуального рівня розвитку, фізіологічні зміни в організмі дитини - відбуваються у підлітковому віці. В цей відрізок часу підліток вчиться краще себе розуміти, здобувати навичками самоідентифікації, виявляє бажання самостверджуватися. Ключовою в цьому віці є також поява прагнення до швидшого дорослішання, прояву самостійності та відстоювання своєї позиції під час спілкування з батьками, вчителями та іншими значимими дорослими, що може призводити до появи криз у їхніх стосунках одне з одним. Підлітки більше не сприймають себе дитиною, проте до підвищення відповідальності за свої вчинки вони також ще не повністю готові. Саме тому під час спілкування з дорослими доволі часто створюються суперечки та конфлікти, для вирішення яких мирно вони ще не мають достатньої кількості навичок, або не вміють їх застосовувати. У комунікації з однолітками підлітки, в першу чергу, прагнуть знайти себе, навчитися розуміти себе та світ в середині себе, пізнати особливості рис свого характеру та особистості.

В переважній більшості підлітки надають перевагу комунікації в соціальних мережах зі своїми однолітками, яка на їх думку є більш безпечною та комфортною для них. Менше спілкуються з дорослими, адже вважають, що вони не зможуть їх зрозуміти та надати необхідну кількість підтримки, чого, на думку підлітків, не скажеш про їх однолітків, які здатні їх підтримати належним чином.

Одним з домінуючих чинників становлення процесів комунікації та соціалізації у підлітковому віці є спілкування в невеликих соціальних угрупованнях. Здійснюючи спілкування з ровесниками, підлітки прагнуть реалізувати свою потребу в приналежності до певної спільноти, де вони зможуть посідати певне місце і володіти позицією, що задовольнятиме їх бажання в колективі.

Проте слід зазначити, що відсутність сформованості механізмів саморегуляції та нестійка психіка, послаблена емоційно-вольова сфера, призводять до появи труднощів під час встановлення доброзичливих та комфортних відносин між підлітками та оточуючими їх людьми. Часте використання віртуального спілкування в соціальних мережах, замість реального, з одного боку дає можливість задовільнити свою потребу у підтримці, контакті, опорі, розумінні від ровесників, а з другого боку призводить до зустрічі з тими аспектами віртуального світу, який наносять деструктивний вплив на особистість підлітка та його самоідентичність.

Саме тому ключовим аспектом у підлітковому віці є здобуття необхідних комунікативних навичок, включаючи такі елементи, як: розуміння цінностей, норм та правил спілкування, пізнання про використання вербальних та невербальних способів комунікації, усвідомлення необхідності їхнього застосування; присутність оптимального рівня міжособистісного контакту, вміння позитивно ставитися до співрозмовника; бути готовим, щоб виокремити з ним емоційний контакт, вміти проявити емпатію та співчуття; бути здатним на реалізацію вмінь і навичок в спілкуванні, що забезпечать успіх у комунікації; бути готовим до побудови діалогу та взаємодії з оточуючими.

Сучасні технології та тенденція до глобальної діджиталізації, що супроводжується вільним доступом до мережі Інтернет, віртуальна реальність та соціальні мережі є ще однією ланкою життя сучасних підлітків, що відкривають можливості, щоб задовільнити актуальні потреби

в комунікації, пізнанні, підтримці та рекреації, і існують як елемент продовження їхнього реального життя

Стрімкий розвиток інформаційних та комунікативних, а також комп'ютерних технологій призводить до підвищення рівня адиктивної поведінки серед підлітків, появи явища віртуальної залежності, кібербулігну та необхідність проведення превентивних заходів серед підлітків.

Враховуючи нетипові характеристики спілкування в соціальних мережах між підлітками (анонімність, відсутність відповідальності за свої вчинки, швидкість, імпульсивність, комплексні елементи системи спілкування, наявність безперервного інформативного потоку, специфічна манера спілкування та етикет), підлітки використовують деякі засоби і стратегії взаємодії, що в свою чергу не завжди є доречними у спілкуванні наживо, зустрічаються з різними формами комунікативного досвіду, проте, водночас, не завжди вміють правильно застосовувати його під час взаємодії в реальному житті.

Саме тому критичним є питання про проведення превентивних та корекційних заходів та видів роботи з підлітками, що є інтернет-залежними та котрі виявляють деструктивні, негативні чи погано розвинені навички спілкування і вміння комунікувати, виявляють схильність до жорстокої або ненормативної поведінки в мережі.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ НАВИЧОК СПІЛКУВАННЯ СУЧАСНИХ ПІДЛІТКІВ ТА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

2.1 Практичний досвід педагогічного колективу із

використанням соціальних мереж у межах навчального закладу

Понаднормове використання телефонів, планшетів та інших гаджетів, а також надмірне проведення часу в Інтернеті учнями - одна з найбільших проблем під час навчальної діяльності в ліцеї. Важливо засвідчити, що весь педагогічний колектив зацікавлений у вирішенні цього питання, адже докладає багато зусиль та приділяє належну кількість уваги, з метою вирішення даної ситуації.

Безперечно в сучасному світі неможливо цілком заборонити підліткам використання Інтернету чи мобільного пристрою. Вчительський колектив доволі стрімко адаптується до сучасної реальності, яка за останній відрізок час достатньо сильно змінилася. Педагоги намагаються цікавитися інтересами підлітків, сучасними тенденціями та трендами. Саме ці дії допомагають їм рухатися «в одному потоці» з учнями. Доволі багато зусиль з їхньої сторони спрямовано на підтримку глобального процесу діджиталізації суспільства, а також, для збереження тенденції «живого» спілкування, спостерігається прагнення до запровадження різноманітних активностей, які не передбачають використання мобільних пристроїв або Інтернету.

Доволі промовистий приклад адаптації педагогічного колективу до нових тенденцій у світі діджиталізації можна спостерігати одразу після вступу до навчального закладу. Наприклад, класний керівник створює груповий чат в месенджерах окремо для батьків та учнів. Враховуючи вікові особливості, для батьків створюється чат в месенджері «Viber», а для учнів - в «Telegram». Така ситуація свідчить про диференційований підхід, який зумовлений урахуванням сучасних тенденцій та індивідуальних особливостей усіх освітніх суб'єктів. Проведене нами опитування також засвідчує, що серед підлітків найбільшою

популярністю користується месенджер «Telegram». Слід також зазначити, що така популярність даного месенджера зумовлена можливістю створювати приховані чати, а також опцією видалення свого повідомлення, повідомлення співрозмовника чи взагалі всього чату, не залишаючи при цьому сповіщення чи будь-яким іншим знаків.

Задля поширення інформації про навчальний процес, освітній заклад має сторінки в таких соціальних мережах як «Instagram» і «Facebook». Проаналізувавши інформацію на цих сторінках, можна побачити, що більша кількість активності у вигляді підписників, поширень, позначок «лайк» та коментарів, спостерігається саме на сторінці в «Instagram». При тому, активність на сторінці у «Facebook» є значно меншою. Така ситуація зумовлена тим, що за нашими спостереженнями підлітки значно більше надають перевагу мережі «Instagram». Натомість, «Facebook» користується значно більшою популярністю серед батьків.

Мати свій профіль в соціальних мережах - це вже як елемент рутини. Саме тому більшість учнів та вчителів мають такі профілі. Переважно, класний керівник стає підписником усіх своїх учнів, за виключенням тих ситуацій коли учень з певних причин немає профілю в соціальних мережах або не бажає, щоб класний керівник слідкував за його новинами. В свою чергу, учні підписуються на профілі вчителів, класного керівника, однокласників та одноліток. Слід зазначити, що під час такого контакту в соціальних мережах, відбувається обмін реакціями (наприклад: коментарі, лайки) на публікації одне одного. Такий процес сприяє створенню умов для покращення контакту, взаєморозуміння та комунікації не лише з питань, котрі стосуються навчального процесу, а й в інших сферах життя.

Доволі часто зараз також спостерігається тенденція до створення класного профілю в соціальних мережах, куди додають загальні фото, а також новини про події в класі. Такий профіль має певні особливості. Найчастіше, якщо профіль створений класним керівником, то і наповнення контентом

відбувається під його контролем. В такому випадку класний керівник - це відповідальна особа, і він виступає як адміністратор сторінки в соціальній мережі, маючи право на розміщення публікацій, додавання або видалення підписників тощо. При тому, кожен учень може готувати публікації на різні теми, попередньо узгоджуючи це з класним керівником. Під час такої взаємодії вони можуть сумісно створювати контент, який буде присвячений тим темам, які є актуальними для підлітків на сьогодні. Здебільшого, на таких сторінках публікують також різноманітні фото та відео, котрі пов'язані з подіями життя як і в межах, так і поза межами школи. Проте, також зустрічаються ситуації, коли учні самостійно, тобто без участі класного керівника, створюють профілі в соціальних мережах. В такому випадку вони самостійно наповнюють ці сторінки публікаціями, які стосуються їхнього шкільного життя.

Педагогічний колектив прагне йти в ногу з сучасністю, а саме тому деякі педагоги докладають зусилля, з метою оптимізації навчального процесу, створюючи власні канали в мережі «YouTube». Зокрема, це стосується в більшості прогресивних та молодих вчителів. Саме таким чином, вчителі мають можливість організовувати цікаві, нестандартні та захоплюючі уроки, а також проводити різноманітні творчі активності та заохочувати участь приймати участь в них. Також учнів досить сильно стимулюють до активної участі в навчальному процесі завдання, які стосують зйомки відео щодо конкретної навчальної тематики. Такий вид діяльності мотивує по-перше, своїм нестандартним підходом, а по-друге, підсилює цікавість учнів до того, що їхнє відео опублікують на сторінці в соціальній мережі.

Дослідження вподобань сучасних підлітків показують, що ті види роботи, які включають в себе створення контенту для різних платформ в Інтернеті, стимулюють їх до розвитку творчих здібностей, командної роботи, а також до створення сприятливого мікроклімату в колективі. Проте, є і зворотній бік медалі - далеко не кожен учень бажає, щоб відео чи публікація із його обличчям потрапляла в соціальну мережу. Наявність такого факту вимагає від вчителів вміння підлаштовуватися під індивідуальні потреби учнів, але і водночас

втримувати баланс між сучасними тенденціями та адаптацією до нього навчального процесу, що в свою чергу буває доволі складно реалізувати.

Сучасні тенденції вимагають того, аби іти в ногу з часом, саме тому учні користуються електронним щоденником. В ньому, як і в звичайному, міститься розклад уроків, також публікуються домашні завдання, оцінки, оголошення та зауваження щодо поведінки учня (за наявності такої потреби). В такому щоденнику також міститься середній бал учня, а також можна побачити місце учня в класному рейтингу за рівнем навчання. Вчителі публікують туди всю необхідну інформацію. Доступ до такого щоденника є у батьків, учнів та вчителів. Для педагогічного колективу та для батьків впровадження такого нововведення значно полегшує робочий процес, адже такий щоденник не можливо «забути», виправити в ньому оцінку, чи не показати його батькам - доступ до нього можливий постійно. Проте учні не завжди з позитивом ставляться до такого рішення.

Важливим аспектом є також і те, що з метою уникнення «перенасичення» цифровим простором, з боку педагогічного колективу систематично здійснюється робота як з батьками, так і з учнями стосовно кількості проведеного часу в онлайн-просторі. Профілактична робота чітко спрямована на обговорення мети використання мережі Інтернет. Така діяльність необхідна для вирішення проблеми частого перебування підлітків у мобільних пристроях, яку окреслюють вчителі.

З метою вирішення цієї проблеми кожний урок починається з того, що учні віддають свої телефони в спеціальну коробку, яка зберігається у вчителя, а після завершення уроку отримують їх назад, щоб мати можливість користуватися ними протягом перерви. Проте такий варіант обмежує «живу» комунікацію між учнями під час перерви. Не зважаючи на те, що у класах є різні настільні ігри, учні все ж надають перевагу онлайн-комунікації. Таким чином, перерви проходять з мінімальною кількістю взаємодії наживо, дуже помітно те, що комунікація в соціальних мережах витісняє спілкування

вживу. Можна спостерігати, як учні під час перерви переважно використовують для спілкування груповий чат, або ж показують одне одному різні відео з TikTok чи Instagram. Натомість, комунікація наживо зводиться до мінімуму.

2.2. Процес проведення та методи емпіричного дослідження щодо комунікації підлітків в соціальних мережах. Дослідження впливу соціальних мереж на формування поведінки підлітків

З метою проведення дослідження на визначення рівня вміння комунікувати серед підлітків та виявлення рівня сформованості міжособистісних взаємовідносин між ними, ми використали такі діагностичні методики:

1. Тест міжособистісних відносин, розроблений Тімоті Лірі.

Даний метод застосовується з метою дослідження уявлень особистості про себе, мікроклімату в колективі, щоб з'ясувати тип відносин, що переважає до інших. Під час дослідження аналізується чотири основні орієнтації: вміння домінувати та підпорядковуватися; та вміння проявити дружелюбність та ворожість (має вигляд схеми у формі кола). Дані 4 сектори поділяються на 8 частин, відповідно до більш приватних стосунків. Такі чинники спрямовані на визначення ставлення до особистості та враження від особистості в процесі міжособистісної комунікації. На основі цього формуються висновки щодо ступеню адаптованості чи неадаптованості поведінки, згідно з метою та результатами.

Респондентам надається 128 оцінюючих суджень. Дані судження необхідно уважно прочитати. У випадку, коли певне судження співвідноситься з уявленням підлітка про себе, необхідно відмітити відповідь «так». У разі, коли не фіксується повне співвідношення, то відповідь «так» обирати не слід.

Інтерпретація результатів відбувається згідно з розрахунками за формулами «Дружелюбності» та «Домінування». У випадку, коли значення за формулою «Домінування» є позитивним, воно показує прагнення особистості

до позиції лідера під час спілкування та домінування у міжособистісному стосунку. На противагу, негативне значення в такому випадку, показує відмову від лідерської позиції та наявність тенденції до підпорядкування у взаємовідносинах. [див. додаток Б]

2. Методика КОС «Комунікативні та організаційні схильності» (В. В. Синявський, В. В.Федорішин).

Даний метод спрямований на виявлення організаційних та комунікативних здібностей в особистості, а також на аналіз здатності налагоджувати міжособистісний контакт, прагнення збільшити коло друзів та нових знайомств, здатність підлаштовуватися під незнайоме оточення, прагнення брати участь у колективній роботі, виявляти ініціативу, відстоювати власну позицію тощо.

Респондентам пропонується 40 запитань, на кожне з них необхідно відповісти «так» або «ні». Усі запитання є загального змісту, а саме тому не містять всіх необхідних деталей. Відповідно з цього випливає, що необхідно уявити собі типову ситуацію і не приділяти багато часу роздумам. Під час надання відповіді на запитання слід концентруватися на перших словосполученнях і свою відповідь узгоджувати щодо них.

З метою визначення рівня організаційних та комунікативних здібностей, необхідно розрахувати коефіцієнти - відношення кількості тих відповідей, що співставляються до певних схильностей, до найбільш можливої кількості подібностей (у цій методиці максимальне значення - 20) .

Інтерпретація результатів здійснюється шляхом зведення до знаходження коефіцієнтів згідно з двома шкалами: комунікативні й організаторські здібності та рівня здібностей. [див. дод. А]

3. Опитування «Оцінка рівня взаємодії у соціальних мережах».

Дане опитування подавалось у формі анкети. Ми розробили його з метою отримання інформації щодо спілкування підлітків в Інтернеті, а саме: тривалість та зміст цього спілкування, платформи для здійснення такої комунікації, значення для суб'єкта, проаналізувати ставлення підлітків до спілкування в Інтернеті та використання для цього соціальних мереж.

Анкета містила 25 запитань. Деякі з них потребували відповіді «так» або «ні», деякі потребували розгорнутої відповіді, в інших же, необхідно було обирати декілька варіантів відповідей. Запитання з анкети наведені нижче:

1. Вкажіть Ваш вік.
2. Вкажіть Вашу стать.
3. На Вашу думку, чи кожна людина, що слідує сучасним тенденціям має мати профіль в соціальних мережах? (Вкажіть «так» або «ні»).
4. Які з запропонованих соціальних мереж: Instagram; Tik-Tok; Telegram; You Tube; X (Twitter); Ви найчастіше використовуєте? (Можливо обрати декілька відповідей).
5. Якій із запропонованих соціальних мереж: Instagram; Tik-Tok,; Telegram; You Tube; X (Twitter); Ви надаєте перевагу?
6. Чому Ви надаєте перевагу саме цій мережі? Варіанти відповідей: багато можливостей для спілкування; багато гарного контенту; багато цікавого та нового; можливість спостерігати за життям цікавих для мене людей; можливість здійснювати покупки; свій варіант. (Оберіть одну або декілька відповідей, або вкажіть свій варіант).
7. Як часто Ви редагуєте свій профіль в соціальних мережах (змінюєте аватарку, особисту інформацію, нікнейм тощо)? Варіанти відповідей: щодня; декілька разів на тиждень; один раз на тиждень; декілька разів на

місяць; один раз на місяць; роблю це рідше; не роблю ніколи. (Оберіть одну відповідь).

8. Яке фото Ви переважно використовуєте для своєї аватарки? Варіанти відповідей: своє фото; фото свого кумира; фото інших людей; картинки з улюбленими персонажами; інші картинки; фото пейзажів або природи. (Оберіть одну відповідь).

9. З якою періодичністю Ви публікуєте нові фото в своєму профілі? Варіанти відповідей: щодня; декілька разів на тиждень; один раз на тиждень; декілька разів на місяць; один раз на місяць; роблю це рідше; не роблю ніколи. (Оберіть одну відповідь).

10. Який контент Ви переважно публікуєте на своїй сторінці? Варіанти відповідей: свої фото; селфі; фото свого кумира; фото інших людей; картинки з улюбленими персонажами; інші картинки; фото пейзажів або природи; фото з подорожей або дозвілля. (Оберіть одну відповідь).

11. Чи важливе місце у Вашому житті посідає спілкування в соціальних мережах? (Вкажіть «так» або «ні»).

12. Яке спілкування для Вас цікавіше: віртуальне чи реальне? (Оберіть одну відповідь).

13. Яке спілкування є більш зручним для Вас: віртуальне чи реальне? (Оберіть одну відповідь).

14. Якому спілкуванню Ви надаєте перевагу: віртуальному чи реальному? (Оберіть одну відповідь).

15. Скільки часу протягом дня Ви проводите в соціальних мережах? Варіанти відповідей: до години; від 1 до 3 годин; від 3 до 5 годин; понад 5 годин. (Оберіть одну відповідь).

16. Чи часто Ви користуєтесь емодзі під час спілкування в соціальних мережах? Варіанти відповідей: завжди; доволі часто; іноді; ніколи. (Оберіть одну відповідь).

17. Ви користуєтесь Інтернетом переважно з якою метою? Варіанти відповідей: пізнавальна; навчальна; розважальна; комунікаційна. (Оберіть одну відповідь).

18. Чи наголошують Ваші батьки на тому, що слід менше проводити часу в соціальних мережах та Інтернеті? (Вкажіть «так» або «ні»).

19. Які емоції у Вас з'являються в тому випадку, якщо батьки забороняють використовувати Інтернет? Варіанти відповідей: сум; самотність; злість; агресію; позитив; не відчуваю нічого; мені не забороняють використовувати Інтернет. (Оберіть одну або декілька відповідей).

20. На Вашу думку, чи слід Вам проводити меншу кількість часу в соціальних мережах та Інтернеті? (Вкажіть «так» або «ні»).

21. Чи відвідуєте Ви у позашкільний час якісь гуртки, додаткові заняття, спортивні секції, майстер-класи, курси тощо? Варіанти відповідей: відвідую щодня; 4-6 разів на тиждень; 2-3 рази на тиждень; 1 раз на тиждень; не відвідую зовсім. (Оберіть одну відповідь).

22. Чи маєте Ви домашнього улюбленця? (Вкажіть «так» або «ні»).

23. Оберіть найкомфортніший спосіб проведення вільного часу для Вас: провести час в Інтернеті чи соціальних мережах; прогулянка з друзями; провести час із батьками; відвідати кафе, кіно чи торговий центр; позайматися спортом; приділити час своїм хобі; провести час наодинці; погратися з домашнім улюбленцем). (Оберіть одну або декілька відповідей).

24. Якому формату навчання Ви надаєте перевагу: онлайн чи очно? (Оберіть одну відповідь).

25. Чи відчуваєте Ви під час онлайн навчання брак спілкування з друзями? Варіанти відповідей: так, відчуваю; трохи відчуваю; не відчуваю, бо ми бачимось в позашкільний час; не відчуваю, бо достатньо спілкування в Інтернеті. (Оберіть одну відповідь).

Інтерпретація результатів опитування спрямована на те, щоб з'ясувати ставлення підлітків до комунікації в соціальних мережах, а також, щоб визначити якісний та кількісний показник такого проведення часу під час аналізу отриманих даних.

2.3. Аналіз результатів проведеного дослідження щодо комунікації підлітків в соціальних мережах

Результати проведеного тесту міжособистісних відносин, розробленого Тімоті Лірі.

Після проведення діагностичної методики Тімоті Лірі, нами було отримано результати у балах по кожній з восьми шкал у підлітків.

Шкала № 1 - лідерський стиль між особистісних відно син. Відштовхуючись від кількості набраних балів можна виділити 3 рівні прояву характеристик даного стилю міжособистісної комунікації. Розподіл здійснюється наступним чином: 0-8 балів – високий рівень впевненості в собі, гарні організаторські здібності, потенційний лідер; 9-12 балів – важке перенесення критики, необ'єктивна оцінка своїх можливостей; понад 12 балів – підвищене бажання контролювати - авторитаризм. Результати тестування показали, помірний (перший) рівень відслідковується у 65,6% опитаних, акцентуючий (другий) рівень притаманний – 24,8% опитаних, екстремальний (третій) рівень, що вказує на наявність труднощів - 9,5% учнів. Нижче дану схему зображено на рис. 2.1.

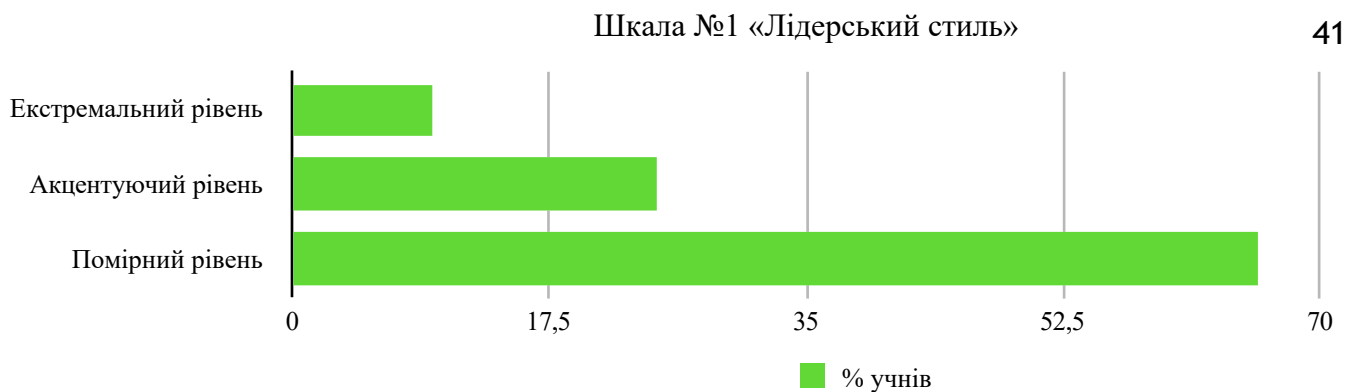

Рис. 2.1

Шкала №2 – егоїстичний стиль міжособистісних відносин. Відштовхуючись від кількості набраних балів можна виділити 3 рівні прояву характеристик даного стилю міжособистісної комунікації. Розподіл здійснюється наступним чином: 0-8 балів – незалежний та впевнений стиль міжособистісної комунікації; 9-12 балів – самовпевнений та нарцисичний стиль комунікації, з самоствердження, виокремлення своєї позиції, висловлення власної думки. Результати дослідження показали, що 85,5% опитуваних мають помірний рівень прояву особливостей, 10% опитуваних мають акцентуючий рівень та лише один опитуваний проявив схильність до екстремального типу. Нижче дану схему зображено на рис. 2.2.

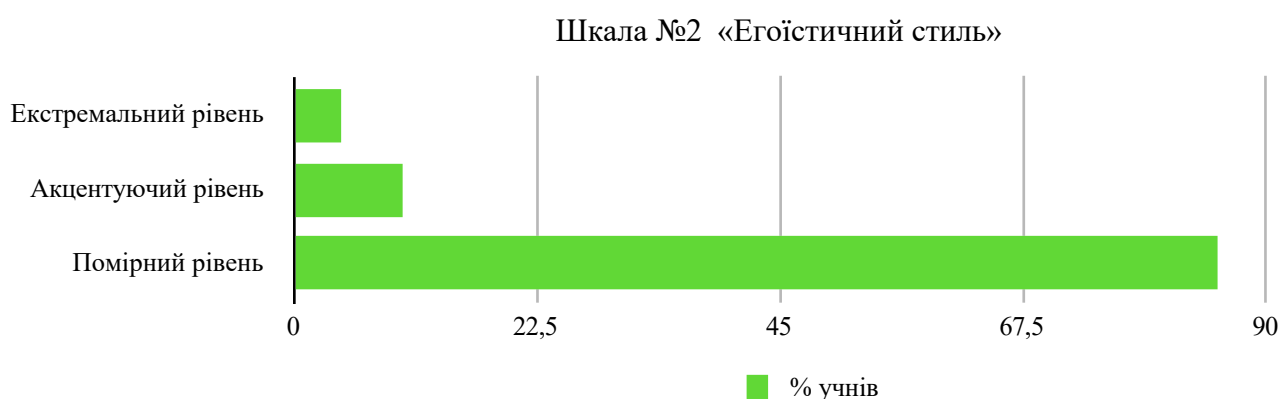

Рис. 2.2

Шкала №3 – прямолінійний стиль міжособистісної комунікації. Відштовхуючись від кількості набраних балів можна виділити 3 рівні прояву характеристик даного стилю міжособистісної комунікації. Розподіл здійснюється наступним чином: 0-8 балів – відвертість та щирість; 9-12 балів – цілеспрямованість, наполегливість у комунікації; понад 12 балів -

імпульсивність, надмірна емоційність, відсутність стриманості. Результати дослідження показали, що 39% опитуваних володіють помірним рівнем прояву особливостей, 44% опитуваних володіють акцентуючим рівнем особливостей, в свою чергу 17% опитуваних володіють екстремальним рівнем прояву надмірної емоційності під час комунікації. Нижче дану схему зображено на рис. 2.3.

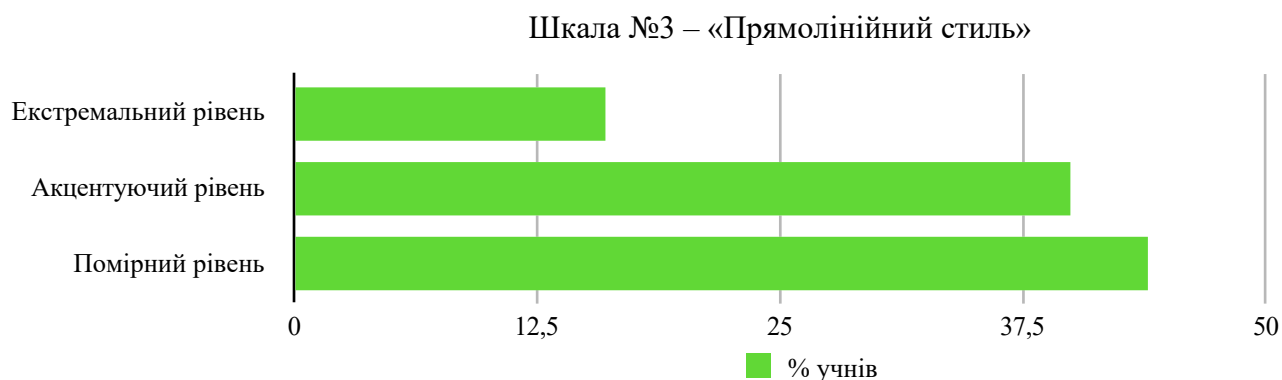

Рис. 2.3

Шкала №4 – скептичний стиль міжособистісної комунікації. Відштовхуючись від кількості набраних балів можна виділити 3 рівні прояву характеристик даного стилю міжособистісної комунікації. Розподіл здійснюється наступним чином: 0-8 балів – недовірливе, скептичне ставлення, 9-16 балів – висловлення підозри, незадоволення оточуючими 66,6% -помірний прояв властивостей та 33,4% з акцентуацією. Екстремальний рівень не показав жоден опитуваний. Нижче дану схему зображено на рис. 2.4.

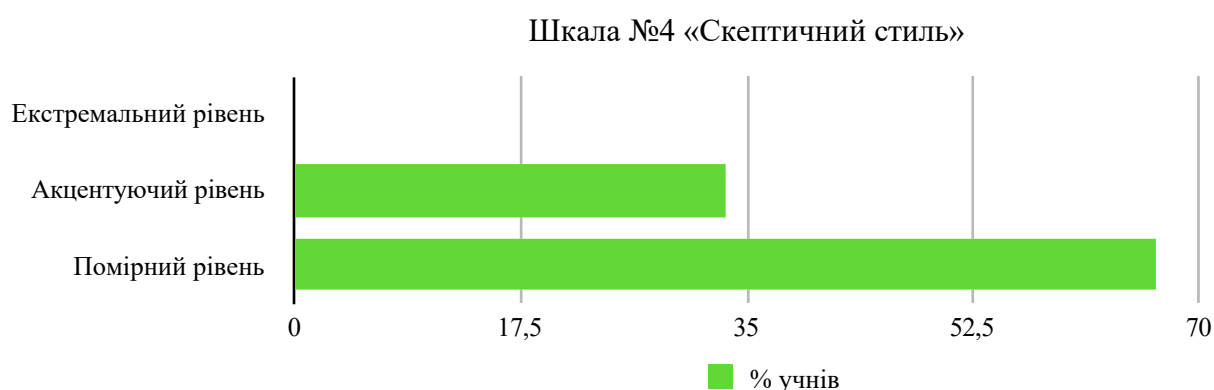

Рис. 2.4

Шкала №5 – покірний (такий, що схильний підлаштовуватися, підпорядковуватися іншим) стиль міжособистісної комунікації. Відштовхуючись від кількості набраних балів можна виділити 3 рівні прояву характеристик даного стилю міжособистісної комунікації. Розподіл здійснюється наступним чином: 0-8 балів – помірний (початковий) рівень прояву, який характеризується скромністю, певною сором'язливістю, 9-11 балів – акцентуючий рівень, характеризується підвищеним бажанням догодити оточуючим, понад 12 балів – екстремальний (найвищий) рівень, що характеризується проявом сильної покірності, відчуття провини, низьким рівнем самооцінки, самоприниженням. За результатами дослідження маємо: 46% підлітків з помірним рівнем прояву властивостей, 42% підлітків з акцентуючим рівнем прояву, 12% підлітків екстремальним рівнем прояву. Нижче дану схему зображено на рис. 2.5.

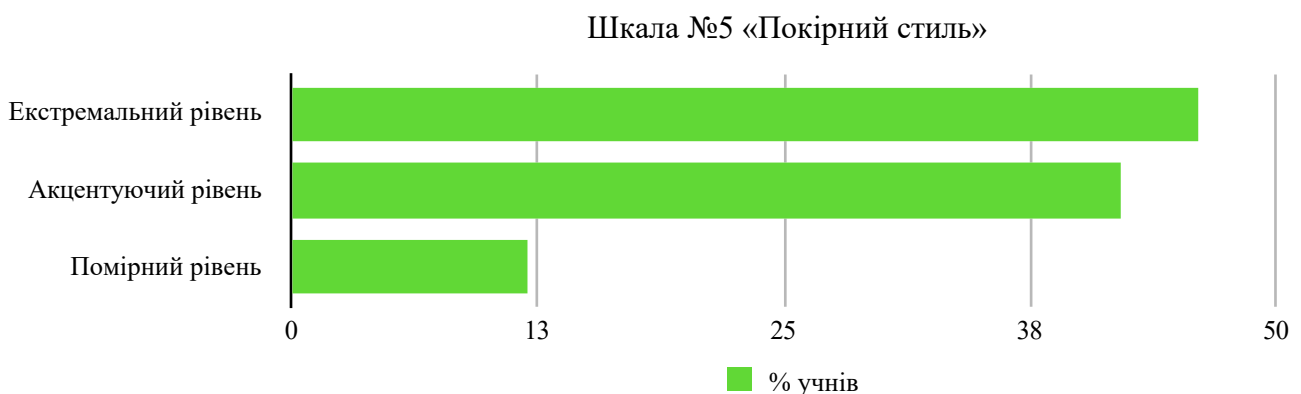

Рис. 2.5

Шкала №6 – слухняний (слухняний, схильний до залежності) стиль міжособистісної комунікації. Відштовхуючись від кількості набраних балів можна виділити 3 рівні прояву характеристик даного стилю міжособистісної комунікації. Розподіл здійснюється наступним чином: 0-8 балів – ознака потреби в підтримці та допомозі з боку оточуючих, 9-12 балів – акцентуючий рівень, який характеризується підвищеним прагненням до схвалення своїх дій, бажанні почути схвальну думку від оточуючих, понад 12 балів – екстремальний

(високий) рівень – характеризується повною залежністю від думки оточуючих. Результати опитування показали, що помірним рівнем прояву даних властивостей володіють 64% підлітків, акцентуючим рівнем прояву даних властивостей володіють 25% підлітків, а 11% підлітків проявили екстремальний (найвищий) рівень прояву властивостей залежного стилю комунікації. Нижче дану схему зображено на рис. 2.6.

Рис. 2.6

Шкала №7 – доброзичливий (схильний до співпраці) стиль міжособистісної комунікації. Відштовхуючись від кількості набраних балів можна виділити 3 рівні прояву характеристик даного стилю міжособистісної комунікації. Розподіл здійснюється наступним чином: 0-8 балів – помірний рівень, що характеризується нормальним рівнем прояву дружелюбності та позитивного налаштування до інших, 9-12 балів – акцентуючий (середній) рівень прояву властивостей, що характеризується прагненням до постійного встановлення дружніх контактів, отримання схвалення у свій бік, понад 12 балів – екстремальний (надмірний) ступінь прояву властивостей, що характеризується надмірною дружелюбністю, постійним прагненням виділити свою приналежність до певної соціальної групи. Результати опитування показали, що 43% підлітків володіють помірним рівнем прояву властивостей даного стилю комунікації, акцентуючим (другим) рівнем прояву даних властивостей володіють 42% підлітків, а 15% підлітків – володіють найвищим (екстремальним) рівнем прояву доброзичливого стилю міжособистісної комунікації. Нижче дану схему зображено на рис. 2.7.

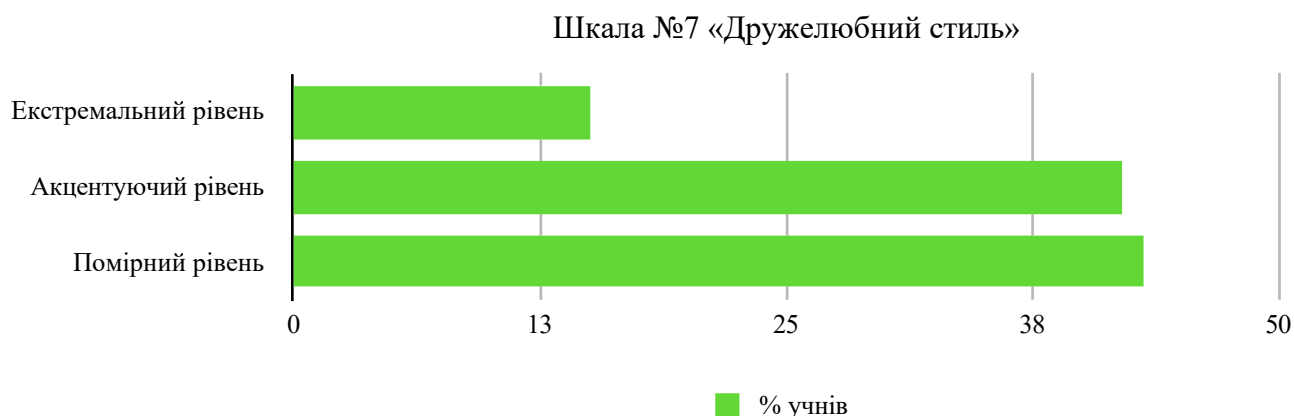

Рис. 2.7

Шкала №8 – альтруїстичний (відповідальний, схильний до жертвності) – стиль міжособистісної комунікації. Відштовхуючись від кількості набраних балів можна виділити 3 рівні прояву характеристик даного стилю міжособистісної комунікації. Розподіл здійснюється наступним чином: 0-8 балів – помірний рівень, що характеризується бажанням допомагати та нормальним рівнем відповідальності, 9-12 балів – акцентуючий рівень, що характеризується схильністю до підвищеного бажання виявити свою допомогу, понад 12 балів – екстремальний рівень прояву властивостей, що характеризується надмірним рівнем виявлення допомоги оточуючим, акцентуючим альтруїзмом. Результати опитування показали, що 39% підлітків володіють мають помірним рівнем прояву властивостей даного стилю спілкування, 44% підлітків володіють акцентуючим (середнім) рівнем прояву властивостей даного типу, а екстремальним рівнем, в свою чергу, володіють 17% підлітків. Нижче дану схему зображено на рис. 2.8.

Рис. 2.8

Другою частиною проведення даної методики був розрахунок за формулами «Домінантність - Підпорядкування», «Дружелюбність - Ворожість». Обчисливши результати, ми знайшли основні показники, які допомогли нам встановити, що позитивним значенням за формулою «Домінантність» володіє 39% опитуваних підлітків. Такий показник вказує на їхнє бажання бути лідером, а також на схильність відстоювати власну позицію та точку зору. В свою чергу, 61% опитуваних підлітків проявили схильність до негативного значення за даною формулою. Такий показник вказує на прояв тенденції до підпорядкування оточуючим. Результат зображено нижче, на рис. 2.9.

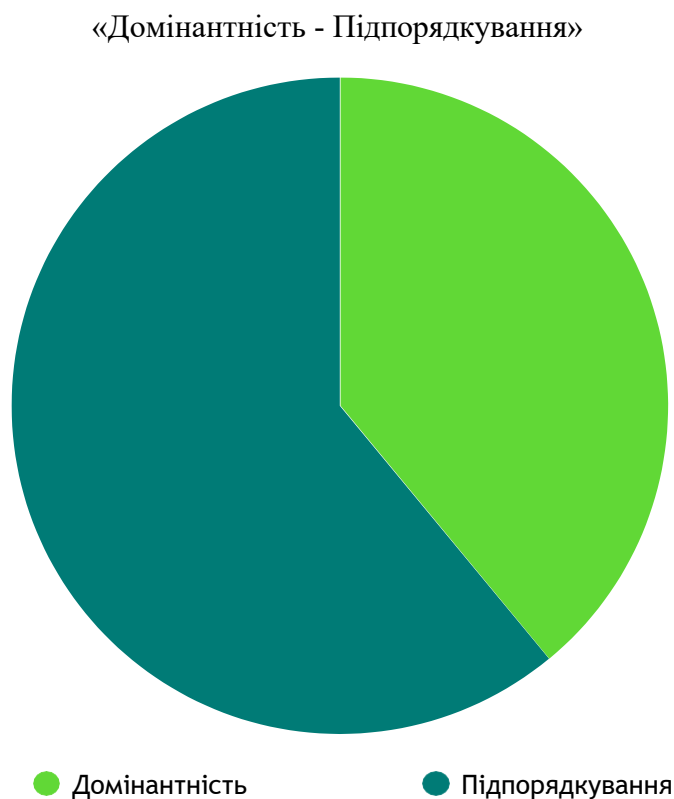

Рис. 2.9

Обчисливши результати, ми знайшли основні показники, які допомогли нам встановити, що позитивним значенням за формулою «Дружелюбність - Ворожість» володіють 43% опитуваних підлітків. Натомість, 57% опитаних підлітків отримали негативне значення. Такий результат вказує на прояв

агресивно – конкурентної позиції під час комунікації, що в свою чергу перешкоджає позитивному спілкуванню та ефективній співпраці. Результат зображено нижче, на рис. 2.10.

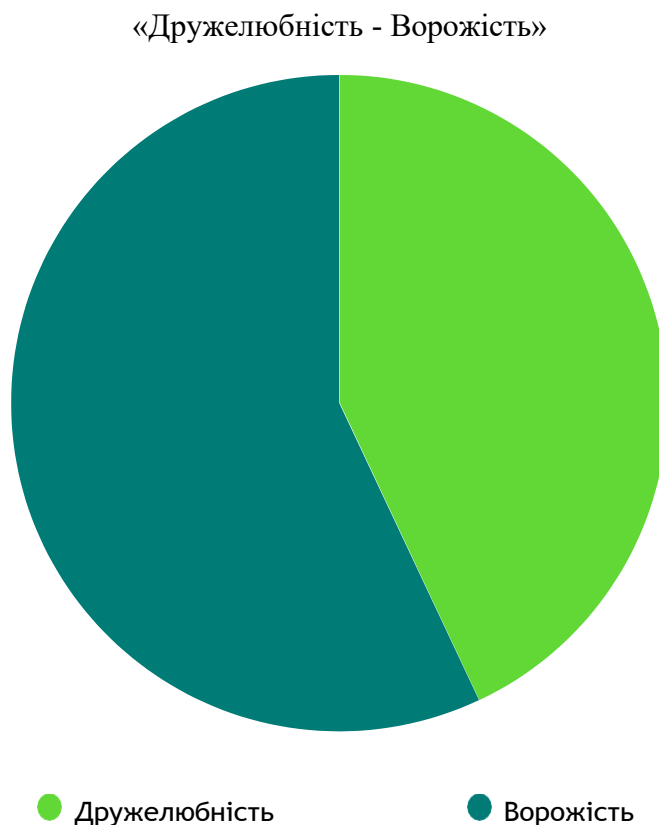

Рис. 2.10

Опрацювавши результати даного тестування, можемо засвідчити, що опитувана група підлітків володіє акцентуючим рівнем прояву певних особливостей поведінки, проте дані прояви знаходяться в межах норми. Такий результат не вказує на наявність патологій в тенденції міжособистісної комунікації. Належну увагу слід приділити шкалам під №7 та №8. Вони свідчать про доброзичливість та встановлення контактів з оточуючими. Проте, близько 50% опитуваних підлітків є дружелюбними, а деякі проявляють навіть надмірний рівень такої властивості. Між тим, оцінюючи результати за формулою «Дружелюбність - Ворожість», бачимо, що більшість опитуваних підлітків проявили негативний результат. Під час аналізу деяких показників по шкалам, зосереджуючи особливу увагу на показниках шкали формули «Дружелюбність - Ворожість», можна побачити, що такий варіант зумовлюють

високі бали за шкалами №1, №3, №6. Нам вдалось з'ясувати також і те, що підлітки, котрі проявили негативним значення за формулою «Дружелюбність - Ворожість», дійсно володіють екстремальний (найвищим) рівнем або акцентуючим (середнім) рівнем лідерського стилю міжособистісної комунікації (шкала №1). Зафіксовано також і те, що в більшості випадків це зумовлено високими балами по шкалі №3 (прямолінійний стиль міжособистісної комунікації), особливо, враховуючи наявність високих балів за шкалою №6 (скептичний стиль міжособистісної комунікації). Аналізуючи окремо результати питань за шкалою №3, наявні питання, на які більша частина підлітків надала відповідь «так», а саме: жорсткий (65%); суворий (66%); відвертий (92%); скептичний по відношенню до оточуючих (62%); наполегливий та непохитний (92%); роздратований (56%); прямолінійний (70%); щирий (70%); іронічний, глузуючий (54%); гнівний (55%). Відсутність емоційної стабільності та неналежна сформованість рівня самоконтролю поведінки, притаманні підлітковому віку - перш за все, це обумовлено психофізіологічними змінами в організмі. Статус «підлітка», мікроклімат в групі, родині, вплив зовнішнього середовища, ЗМІ, комп'ютерних ігор, а найбільше - Інтернету час соціальних мереж - у сумі створюють комплекс симптомів, що стає передумовою розвитку агресивних реакцій різного роду. Наявність такої агресивно – конкурентної позиція в міжособистісній комунікації, досить сильно перешкоджає позитивному спілкуванню та ефективній співпраці.

Результати проведеної методики КОС «Комунікативні та організаційні схильності» (В. В. Синявський, В. В.Федорішин).

Оцінюючи результати діагностичної методики КОС, ми можемо описати наступні рівні оцінки (оцінки) комунікативних та організаторських схильностей у підлітків (рис. 2.11.).

Рівень «5» - 15% опитуваних, рівень «4» - 12% опитуваних, рівень «3» - 19% опитуваних, рівень «2» - 18% опитуваних; рівень «1» 36% опитуваних. Результат зображено нижче, на рис. 2.11.

«Комунікативні схильності»

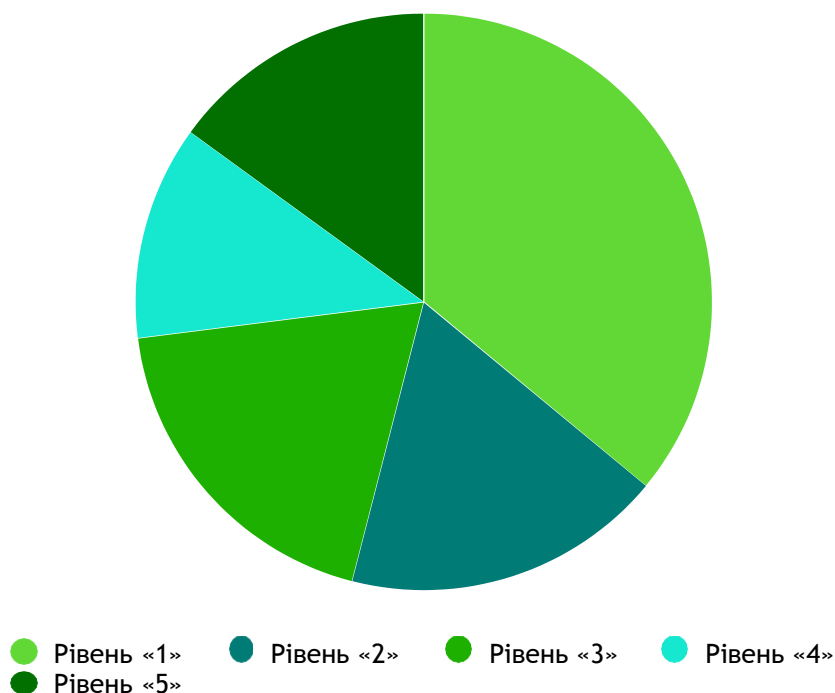
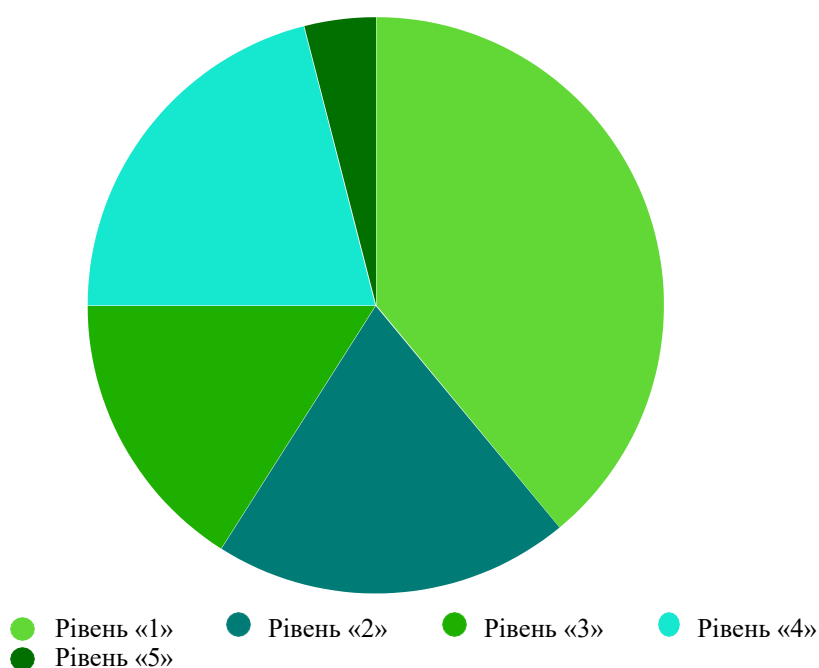

Рис. 2.11

За шкалою «Організаторські схильності», опрацювавши дані маємо такі результати, які наведені нижче, на рис. 2.12. Рівень «5» - 4% підлітків, рівень «4» - 21% підлітків, рівень «3» - 16% відсотків підлітків, рівень «2» - 20% підлітків, рівень «1» - 39% підлітків. Результат зображено нижче, на рис. 2.12.

«Організаторські схильності»

Опрацювавши результати, отримані за методикою КОС, можемо сказати, що 36% та 39% підлітків мають доволі низькі перші рівні комунікативних та організаторських схильностей відповідно. 18% та 20% опитуваних підлітків володіють рівнем нижче середнього; 19% та 16% опитуваних підлітків володіють середнім рівнем комунікативних та організаторських схильностей. В свою чергу, лише 12% та 21% опитуваних підлітків володіють високим рівнем комунікативних та організаторських схильностей. Найвищим рівнем прояву організаторських схильностей володіє 4% підлітків. В свою чергу 15% опитуваних підлітків володіють найвищим рівнем прояву комунікативних схильностей.

Результати Опитування «Оцінка рівня взаємодії у соціальних мережах».

Під час проведення анкетування було опитано 63 учня. Серед них 58% - жіночої статі, 42% - чоловічої статі. 65% опитаних підлітків вважають, що кожна людина, яка слідує за сучасними тенденціями повинна мати профіль у соціальних мережах. Найбільша прихильність прийшлася на Instagram (92%), друге місце посів Telegram (85%), третю позицію зайняв Tik-Tok (79%), на четвертій сходинці опинився YouTube (76%). Найменшою популярністю серед підлітків, за даними опитування, є мережа X (Twitter) (19%) та Facebook (21%). Улюбленими соціальними мережами підлітків стали Tik-Tok (45%), Instagram (47%), та YouTube (57%). Доволі часто використовують також Telegram (40%). Один підліток вказав улюбленою мережу X (Twitter), та жоден з опитуваних не вказав мережу Facebook. Результат зображено нижче, на рис. 2.13.

Улюблені соціальні мережі підлітків

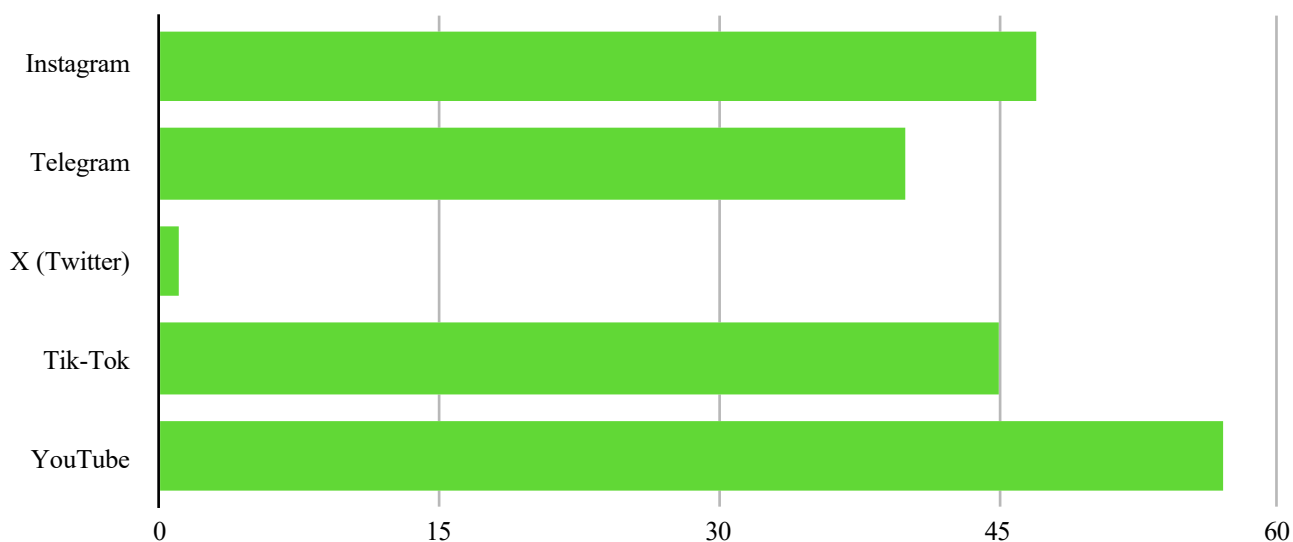

Рис. 2.13

Стосовно критеріїв вибору привабливаючи соціальних мереж, можемо спостерігати наступні дані: 75% підлітків обрали певну соціальну мережу як улюблену, оскільки її інтерфейс для них найзручніший, щоб спілкуватися з друзями, другим за популярністю став варіант з приводу великої кількості цікавої інформації, його обрали 62% підлітків, на третьому місці опинилися два варіанти відповідей, а саме: «тут багато розважального контенту» та «тут велика кількість моїх друзів та знайомих», ці варіанти обрали 56% підлітків. Результат зображено нижче, на рис. 2.14.

Критерії вибору улюблених соціальних мереж

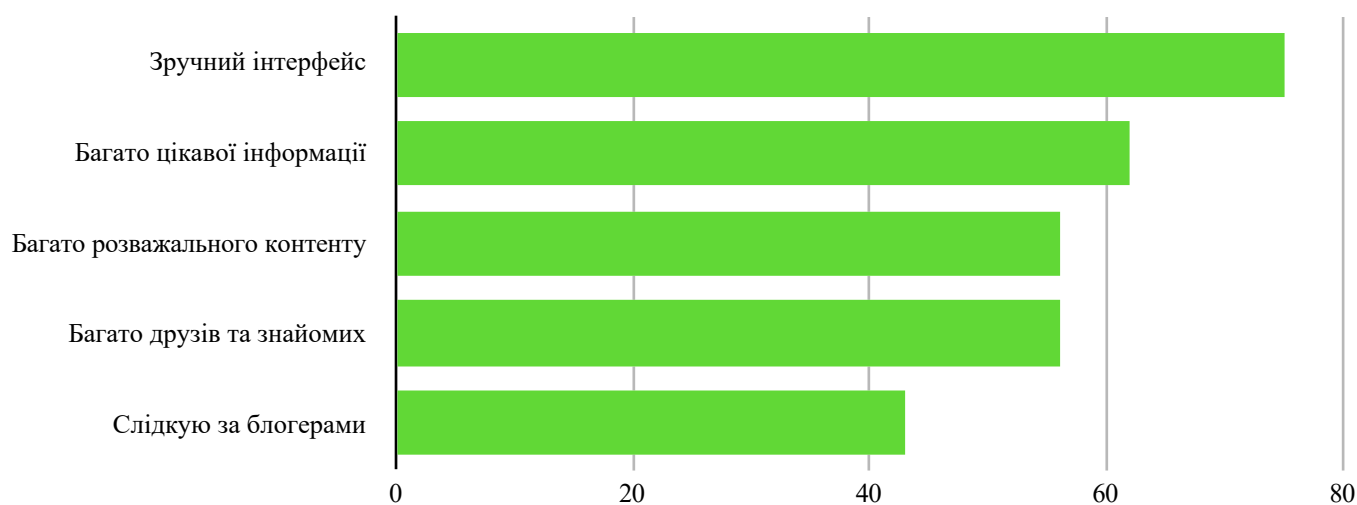

Рис. 2.14

Результати опитування з приводу фотографій у профілях підлітків в соціальних мережах показали, що для аватарки 63% підлітків використовують своє фото, зміна аватарки відбувається в середньому один раз на декілька місяців у 77% опитуваних підлітків, або стабільно кожного місяця у 18% опитуваних підлітків. Оновлення дописів у вигляді фото на сторінці в соціальній мережі показали, що 23% опитуваних підлітків викладають нові фото щомісяця, але більшість все ж додає фото лише один раз на декілька місяців, або ж декілька разів на рік - таким чином роблять 72,3% підлітків. За результатами опитування, найбільш часто на сторінках в підлітків з'являються їхні власні фото (60% опитуваних). Натомість, переважно фото з подорожей з'являється на сторінках 35% підлітків, також 36% підлітків додають на сторінку фото зі своїми друзями. 56% опитуваних підлітків зазначили, що спілкування в Інтернеті займає вагомe місце у їхньому житті. З приводу цікавості спілкування наживо, 53% опитуваних відповіли ствердно, що комунікація віч-на-віч для них цікавіша. З приводу зручності спілкування, більшість все ж надала перевагу онлайн-комунікації (67% підлітків), а решта (33% підлітків) відповіли, що надають перевагу спілкуванню вживу. Щодо кількості проведеного часу в соціальних мережах, маємо наступні дані: 37% підлітків витрачає 1-3 години на день, 33% підлітків витрачає 3-5 годин на день, 17% підлітків витрачає понад 5 годин на день, а 13% підлітків витрачає на спілкування менше години на день. Результати зображені нижче, на рис. 2.15.

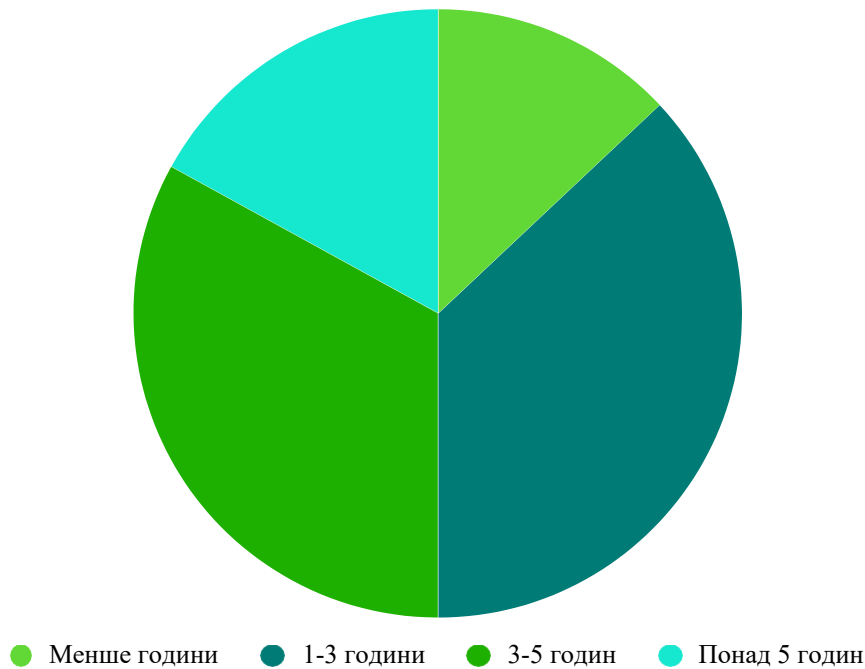

Рис. 2.15

З приводу інших питань, які були запропоновані опитуваним в анкеті, маємо наступні данні: 34% підлітків використовують емодзі (смайлики) під час листування в соціальних мережах на постійній основі, 36% підлітків роблять це часто, 20% підлітків використовують їх іноді, а 10% не використовують зовсім. Більша частина опитуваних (63%) використовують інтернет-сленг. З приводу мети використання Інтернету, маємо такі результати: найчастіше переважав варіант відповіді «спілкування» (46% опитуваних), на другому місці опинився варіант відповіді «з розважальною метою» (43% опитуваних), 11% підлітків в свою чергу відповіли, що використовують Інтернет з навчальною метою. Результати зображені нижче, на рис 2.16.

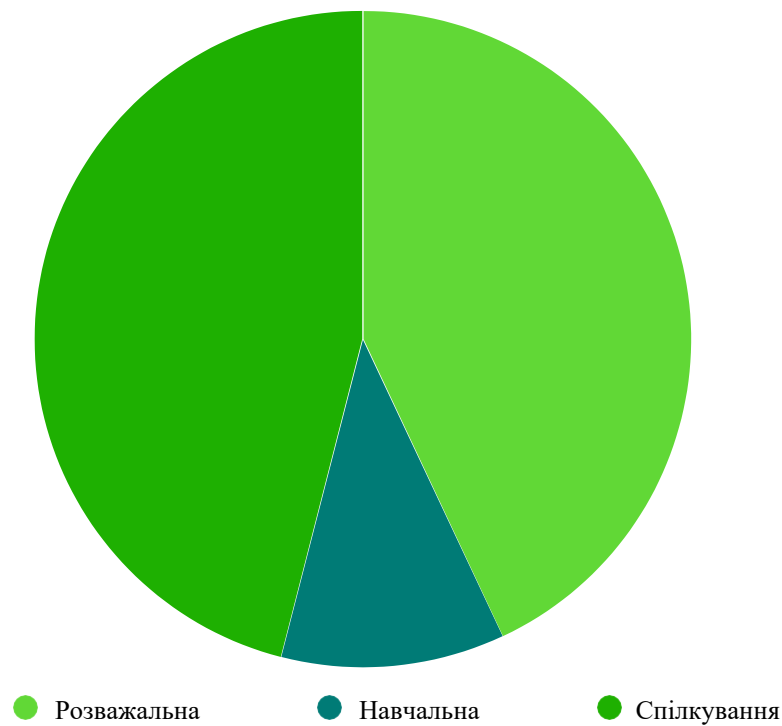

Рис. 2.16

68% підлітків відповіли, що батьки не виставляють їм обмежень, щодо часу, проведеного в Інтернеті. В свою чергу, 48% підлітків вважають, що їм слід скоротити свій час, проведений в Інтернеті.

Стосовно дозвілля підлітків, результати анкетування показали наступні дані: більша частина опитуваних (54%) відвідують додаткові заняття 3-4 рази протягом тижня, 12% опитуваних відвідують додаткові заняття 5-6 разів протягом тижня, 13% опитуваних - 1-2 рази на тиждень, а 21% опитуваних не займаються нічим, окрім школи. Більшість підлітків (73%) мають домашніх улюбленців вдома. З приводу вибору можливості щодо проведення вільного часу, 64% опитуваних обрали б можливість провести час з друзями, 52% опитуваних - прогулянку на вулиці, 44% опитуваних - провели б час із батьками, 47% опитуваних надали б перевагу провести час в Інтернеті, 45,5% опитуваних обрали б подорож, 40% - хобі, 35% - провести час з домашнім улюбленцем, а 26% опитуваних пішли б у кіно. 52% опитуваних підлітків надають перевагу навчанню очно. 25% опитуваних підлітків відчувають брак живого спілкування під час дистанційного навчання, 32% відчувають незначний дискомфорт через нестачу живого спілкування, а 43% опитуваних не

відчують жодного дискомфорту через відсутність живого спілкування, оскільки, на їхню думку, можуть компенсувати його в Інтернеті.

Кореляційний аналіз.

Згідно з результатами, отриманими за тестом Лірі й методикою КОС, необхідно було встановити, чи є між ними зв'язок. Для перевірки даної гіпотези, яка полягала в тому, що рівень комунікативних схильностей знаходиться в залежності від факторів домінації та дружелюбності, було здійснено кореляційний аналіз, із використанням коефіцієнта кореляції за Спірменом. Результати, кореляційного зв'язку котрі ми отримали між цими факторами, наведені нижче, у табл. 2.1. Зоркема, можемо спостерігати наявність прямого слабого зв'язку між комунікативними схильностями та фактором дружелюбності та наявність слабого зворотнього зв'язку між рівнем комунікативних навичок із фактором домінації.

Табл. 2.1

«Кореляційний зв'язок між рівнем комунікативних здібностей та факторами домінації та дружелюбності»

Фактор	Кореляційний зв'язок	Сила зв'язку	Напрямок зв'язку
Домінація	0,087	Слабкий	Прямий
Дружелюбність	-0,174	Слабкий	Зворотній

Під час аналізу формули дружелюбності, нам вдалося довести наявність залежності результату формули від результатів по шкалам №1, №3, №6. Для встановлення факту залежності між шкалами і рівнем комунікаційних

схильностей, нами було здійснено кореляційний аналіз, використовуючи коефіцієнта Спірмена за кожною зі шкал окремо. Результати наведені нижче, у табл. 2.2. Можемо спостерігати, що всі значення кореляційного зв'язку є наближеними до 0, тобто вони є слабкими.

Табл. 2.2

«Кореляційний зв'язок між рівнем комунікативних схильностей і показниками шкал (типи міжособистісної комунікації)»

Шкала	Кореляційний	Сила зв'язку	Напрямок зв'язку
Шкала №1 «Лідерський стиль»	0,137	Слабкий	Прямий
Шкала №2 «Егоїстичний стиль»	-0,131	Слабкий	Зворотній
Шкала №3 «Прямолінійний стиль»	0,087	Слабкий	Прямий
Шкала №4 «Скептичний стиль»	0,232	Слабкий	Прямий
Шкала №5 «Покірний стиль»	0,087	Слабкий	Прямий
Шкала №6 «Залежний стиль»	0,298	Слабкий	Прямий
Шкала №7 «Дружелюбний стиль»	0,056	Слабкий	Прямий
Шкала №8 «Альтруїстичний стиль»	0,052	Слабкий	Прямий

Розраховуючи коефіцієнт кореляції Спірмана було виявлено, що між рівнями комунікативних і організаторських схильностей наявний сильний прямий зв'язок. Коефіцієнт кореляції є $r=0,748$.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

В ході здійснення емпіричного дослідження було встановлено, що близько 40% підлітків володіють низьким першим рівнем комунікативних та організаторських схильностей. В свою чергу 20% підлітків володіють рівнем нижче середнього та 20% підлітків - середнім рівнем прояву комунікативних та організаційних схильностей (за методикою КОС). Таким чином можна зазначити, що 80% підлітків мають потребу в розвитку умінь та покращенні навичок щодо ефективної комунікативної поведінки, котра, перш за все, є основою продуктивного навчання, вдалої професійної діяльності, хорошої соціалізації у сучасному соціумі, а також, що не менш важливо, успішної самореалізації. Встановлюючи залежність між проведеними результатами досліджень та тестувань, можемо зробити висновок, що використання соціальних мереж має вплив на формування поведінки у підлітків.

Не зважаючи на те, що на сьогоднішній день в Україні однією з найпопулярніших соціальних мереж є Facebook, у сучасних підлітків вона не має користується таким попитом. Натомість, їх значно більше приваблюють YouTube, TikTok та Instagram. Задля встановлення контакту з підлітками у віртуальному світі слід використовувати дані соціальні мережі. На сьогоднішній день, як показують результати проведеного нами дослідження, більшу частину свого дозвілля у вони проводять в соціальних мережах обумовлюючи це наявністю там цікавої інформації та можливості спілкуватися з друзями. Підлітки підкреслюють, що основна мета користування Інтернетом – це веселощі та комунікація. Також висловлюють думку, що їм слід зменшити часу, проведений в соціальних мережах та Інтернеті. З'ясувалося в ході дослідження і те, що підлітки викладають нові світлини та змінюють головне фото (аватарку) не дуже часто. Під час листування в соціальних мережах більшість підлітків вживають інтернет-сленг та емодзі. Значна частина підлітків відвідують додаткові позашкільні заняття різного виду, відповідно, це зменшує кількість їхнього вільного часу. Опитувані зазначили, що їм більше до вподоби живе спілкування, оскільки воно є цікавішим. Проте, Інтернет-комунікація є для них

більш легшою та зручною, у порівнянні з спілкуванням наживо. Водночас, близько половини опитуваних підлітків зауважили, що не відчують дискомфорту, чи браку живого спілкування протягом дистанційного навчання, обумовлюючи це тим, що комунікація в соціальних мережах та Інтернеті компенсує його.

Для ефективної взаємодії з сучасними підлітками в Інтернеті, необхідно використовувати такі соціальні мережі, як: Instagram, TikTok, Telegram, YouTube, адже саме ці платформи є найбільш зручними для них. Враховуючи, що спілкування в Інтернеті займає велику частину часу в житті підлітків, необхідно також не забувати про важливість взаємодії вживу. Щоб підвищити рівень комунікативної компетенції у підлітків необхідно зосередитися на особливостях взаємодії в Інтернеті. Враховуючи, що не зважаючи на глобальну діджиталізацію, сучасні підлітки все ж надають перевагу живому спілкуванню, та розуміють, що слід зменшити кількість проведеного часу в Інтернеті та соціальних мережах, врахувати ці фактори під час розробки розвивальної та профілактично-корекційних рекомендацій. Більшість підлітків схильні до прояву конкурентно-агресивна позиція в міжособистісній комунікації, в тому, чи іншому ступені, що призводить до зменшення рівня ефективної комунікації. Відслідковується потреба в корекції рівня агресії у підлітків: вміння проявляти та контролювати емоції, що виникають в наслідок на негативні обставини. Також слід приділити увагу вивченню засад комунікації в проблемних ситуаціях та конфліктах, а також зосередити увагу на зниженні рівня емоційного перенапруження у підлітків, розвинути навички релаксації та емпатії. Проведення кореляційного аналізу показало, що між комунікативними та організаторськими схильностями присутній сильний прямий зв'язок, а між рівнем комунікативних та організаторських схильностей та стилем міжособистісної комунікації присутній слабкий прямий зв'язок. Важливо зосередитися на розробленні розвивальної програми, котра забезпечила б підвищення рівня комунікативних вмінь серед сучасних підлітків, враховуючи їхні вікові особливості, а також сучасні тенденції до глобальної діджиталізації

суспільства, і, таким чином спонукала б до підвищення рівня самооцінки, особистісного зростання та встановлення внутрішнього балансу особистості.

РОЗДІЛ 3. ПРЕВЕНТИВНА, РОЗВИВАЛЬНА ТА КОРЕКЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЩОДО ПОКРАЩЕННЯ РІВНЯ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У СУЧАСНИХ ПІДЛІТКІВ

3.1. Формування та теоретичне обґрунтування комплексу заходів

Опрацювавши результати емпіричного дослідження, нам вдалося встановити, що підлітки мають потребу в проведенні розвивальної та корекційної роботи, з метою підвищення рівня їхніх комунікативних навичок. Щоб створити комплекс заходів, необхідно було проаналізувати праці відомих психологів та науковців (Л. Вовк, Т. Ладюк, Н. Максютіна, Г. Ложкіна тощо). Базуючись на отриманих даних, було з'ясовано, що з метою покращення рівня комунікативних навичок необхідно розробити та провести комплекс тренінгових занять, котрі будуть спрямовані на встановлення міжособистісних контактів, здобуття навичок активного слухання, покращення та розвиток культури мовлення, вміння контролювати та виражати свої емоції під час взаємодії з оточуючими. Також, відслідковувалась потреба приділити увагу вивченню технік невербального спілкування та вмінню розуміти співрозмовників. Невід'ємними факторами комунікативної компетентності є саме розвиток таких навичок, як: толерантність, уважність, повага, ввічливість, емпатійність, а також прагнення до ефективного встановлення контакту.

Т. Ладюк переконана, що обираючи стратегії для здійснення корекційної роботи з підлітками, необхідно зважати на особливості психофізіологічного та емоційного розвитку підлітків. Здійснення психокорекційної роботи повинно бути зосередженим не лише на розвиток комунікативних вмінь, а й враховувати необхідність зниження агресивної поведінки та змін у сприйнятті пізнавальної сфери. В свою чергу Г. Ложкіна вважає, що один з найбільш ефективних методів, спрямованих на формування основних навичок міжособистісної комунікації у підлітків, є психологічний тренінг, оскільки він є методом, який можна застосовувати в якості активного навчання та який сприяє підвищенню рівня самооцінки та особистісному зростанню підлітка.

Слід звернути увагу на думку Л. Вовк яка вважає, що здійснення розвитку комунікативних вмінь має здійснюватися поступово, за допомогою трьох етапів, таких як: наслідування певного соціально-психологічного досвіду, власне здобуття досвіду під час спілкування, комплексний шлях (синтез перших двох етапів). Поєднавши всі три етапи у форматі тренінгу, можна створити сприятливі умови для досягнення ефективного результату стосовно формування та розвитку комунікативних вмінь у підлітків.

Протягом роботи на психологічних тренінгах, у підлітків спостерігається розвиток вміння встановити гармонійний контакт з оточуючими, вони також вчаться ділитися власними ідеями, висловлювати свою думку та позицію, вербально та невербально проявляти власні прагнення, контролювати прояв власних емоцій. Така діяльність неодмінно сприяє здійсненню саморозвитку та самовдосконалення.

В умовах сучасності психологічний тренінг - це один з найбільш актуальних та модернізованих видів групової роботи, в якому є можливість поєднати як навчання, так і розвиток певних навичок і вмінь в особистості, а також можливість їхнього відпрацювання під час практичної взаємодії, в комфортних та «безпечних» умовах для учасників.

Можна виділити 4 основні групи методів, що застосовуються під час проведення тренінгів:

- 1) Мотиваційні методи – це ті методи, котрі зосереджені на тому, щоб учасники були вмотивовані встановити контакт одне з одним, познайомитися та знайти взаєморозуміння;
- 2) Інформаційні методи – це ті методи, котрі включають в себе передачу певної інформації, шляхом демонстрації різноманітних фото, відео, презентацій або ж лекційних матеріалів;

3) Операційні методи – це ті методи, котрі застосовуються для проведення активної групової роботи, наприклад: мозковий штурм, різноманітні дискусії, виконання завдань в групах учасників, колективні ігри, вправи для повторення опрацьованого матеріалу;

4) Підсумкові методи – це ті методи, котрі застосовуються з метою отримання зворотнього зв'язку, наприклад: рефлексія кожного учасника тренінгу, розбір певних завдань або результатів, отриманих в ході тренінгу, отримання відповідей та постановка запитань.

Одними з найдієвіших методів тренінгової роботи, яка направлена на розвиток комунікативних навичок у підлітків, є різноманітні ігрові методи (наприклад: творчі, рольові та імітаційні ігри тощо), використання методу «проблемних ситуацій», проведення групових дискусій, мозковий штурм, застосування різноманітних рухових та інтерактивних вправ тощо.

За словами О. Боровець, «отриманий у корекційній тренінговій роботі досвід комунікативної взаємодії зберігається впродовж тривалого часу і надає змогу підліткам використовувати його у реальних життєвих ситуаціях. Виконуючи певну роль в ігровій взаємодії, підлітки набувають знань, отримують цінний досвід, і надовго запам'ятовують власні переживання. За допомогою рольових ігор, проблемних ситуацій підлітки засвоюють і закріплюють різноманітні соціально схвальні моделі поведінки».

Існують певні рекомендації, яких слід дотримуватися під час побудови тренінгових занять, а саме стосовно хронології проведення самого тренінгу. Для реалізації тренінгу необхідна перша (вступна) частина. Це своєрідний діагностичний блок, який включає в себе привітання з учасниками, знайомство, з ними, а також введення в курс стосовно основних правил взаємодії в групі. Друга (основна) частина - це своєрідний конструктивно-формульальний блок, який передбачає здобуття нових знань, формування нових навичок у учасників, а також вдосконалення вже набутих вмінь. Третя (завершальна) частина - це своєрідний закріплюючий блок, який спрямований на те, щоб учасники мали

змогу закріпити отримані навички під час проходження тренінгу та отримати, в разі потреби, зворотній зв'язок. Також ця частина включає в себе прощання з учасниками тренінгу.

Базуючись на особливостях здійснення психокорекційної роботи з підлітками, зазначених вище, було створено систему тренінгових занять, котрі спрямовані на покращення рівня комунікативних навичок у підлітків.

Нижче представлена система тренінгових занять:

Мета тренінгових занять: Підвищити рівень комунікативних навичок та вмінь, що відповідно сприятимуть особистісному розвитку та гармонізації підліткової особистості.

Завдання тренінгових занять:

1. Розвивати комунікативну культуру та ораторське мистецтво;
2. Розширити знання про норми і правила спілкування, як у реальному житті, так і у віртуальній взаємодії;
3. Засвоїти техніки активного слухання;
4. Навчитися правильно розуміти співрозмовника;
5. Опановувати способи подолання бар'єрів у спілкуванні;
6. Підвищити якість діалогічної взаємодії;
7. Навчитися аргументовано висловлювати свої думки;
8. Зміцнити впевненість у собі;
9. Знижувати рівень тривожності, агресивності та конфліктності як передумови для уникнення деструктивного спілкування;
10. Освоїти навички публічного виступу;
11. Опанувати методи самопрезентації;
12. Сприяти груповій згуртованості та формуванню дружньої атмосфери у колективі.

Дана система тренінгових занять вміщує в себе як індивідуальні завдання, котрі спрямовані на самопізнання та відчуття своєї ідентичності, так і групову

роботу чи роботу в парах, котра спрямована на ознайомлення, роботу з комунікативними навичками та вміннями. Завдяки роботі в різних групах учасники можуть здобувати досвід комунікації, а також рольової взаємодії, який є необхідний в реальному житті.

Однією з особливостей даного тренінгу є те, що практично кожне заняття підлітки мали різноманітні творчі групові завдання, наприклад: створення спільного малюнку або проєкту, зйомка відео або фото, організація ігор, створення колективного профілю в соціальній мережі, розробка квест тощо. Такі завдання вимагали від них узгодженості, групової взаємодії, прояву лідерських навичок, вміння притримуватися рольової взаємодії, здатність проявляти ініціативу та розвивати творчі здібності. Все це було необхідно для них, щоб вирішити спільні завдання.

Під час проведення тренінгових занять були розроблені як і ті вправи, які вимагали від підлітків лише «живої» взаємодії, так і ті, які потребували допоміжного використання гаджетів.

Розвивально-корекційна та превентивна робота передбачала собою проведення 6 занять, кожне з яких мало загальну тривалість 1 академічну годину. Здійснювались такі заняття щотижнево.

Заняття 1: Основи ефективної комунікативної взаємодії

Мета: Ознайомити підлітків з ключовими принципами ефективної комунікативної взаємодії.

Тривалість: 1.5 години

План:

1. Вступ (10 хвилин):

- 1) Привітання учасників.
- 2) Оголошення теми заняття.

3) Короткий вступ про важливість ефективної комунікації.

2. Теоретична частина (20 хвилин)

1) Що таке комунікація? Визначення і складові частини (відправник, повідомлення, канал, одержувач, зворотний зв'язок).

2) Вербальні й невербальні засади спілкування: приклади та їх важливість.

3) Поняття активного слухання.

3. Вправа "Секретний малюнок" (20 хвилин)

1) Учасники поділяються на пари. Один з них описує малюнок, який бачить, але не показує його партнеру. Інший повинен намалювати те, що почув.

2) Обговорення результатів: як важко було зрозуміти партнера? Що допомагало/завдавало труднощів?

4. Рольова гра "Зрозуміти один одного" (30 хвилин)

1) Учасники в групах інсценують різні ситуації, де одна особа намагається донести важливу інформацію, а інша неуважно слухає.

2) Аналіз ситуацій: які помилки були допущені? Як можна покращити комунікацію?

5. Рефлексія (10 хвилин)

1) Обговорення отриманих знань.

2) Що було новим або складним?

6. Домашнє завдання (5 хвилин)

1) Спостерігати за своєю комунікацією впродовж тижня, звертаючи увагу на те, як ви слухаєте і як вас слухають.

Заняття 2: Перешкоди під час спілкування та способи їх подолання

Мета: Дати підліткам чіткий інструментарій для боротьби та розпізнавання перешкод у спілкуванні.

Тривалість: 1.5 години

План:

1. Вступ (12 хвилин)

- 1) Привітання учасників.
- 2) Коротке повторення матеріалу з попереднього тренінгу.
- 3) Оголошення теми: перешкоди під час спілкування.

2. Теоретична частина (20 хвилин)

- 1) Ключові види перешкод: психологічні, етнічні, соціальні.
- 2) Як виникають перешкоди в спілкуванні і які наслідки мають.

3. Вправа "Ланцюг непорозуміння" (25 хвилин)

1) Група учасників розбивається на малі команди. Кожній групі дається складне завдання, яке потрібно виконати за допомогою комунікації. Завдання навмисно ускладнено бар'єрами (наприклад, один учасник не має права говорити, інший повинен працювати з зав'язаними очима).

2) Обговорення: які труднощі виникли? Які бар'єри було найважче подолати?

4. Практична частина "Долання бар'єрів" (25 хвилин)

1) Учасники розбирають реальні ситуації з їх життя, де виникли перешкоди в спілкуванні. Разом аналізують, як можна було їх уникнути чи подолати.

5. Час для роздумів (10 хвилин)

1) Підсумок отриманих знань стосовно того, як можна уникати або зменшувати ступінь впливу перешкод у комунікації.

6. Домашнє завдання (5 хвилин)

1) Записати три приклади випадків, коли ви стикнулися з комунікаційними бар'єрами, і обдумати та розібрати їх.

Заняття 3: Аргументація та формування думок

Мета: Підвищити вміння підлітків аргументовано висловлювати свої думки.

Тривалість: 1.5 години

План:

1. Вступ (10 хвилин)

1) Привітання.

2) Оголошення теми заняття: важливість аргументів у комунікації.

2. Теоретична частина (20 хвилин)

1) Основні правила побудови аргументації.

2) Логічні помилки, яких варто уникати.

3. Вправа "Захист своєї думки" (25 хвилин)

1) Учасники отримують різні теми для обговорення і повинні підготувати короткий аргументований виступ на захист своєї позиції.

2) Після кожного виступу інші учасники задають питання та оцінюють аргументацію.

4. Практика "Побудова переконливих аргументів" (25 хвилин)

1) Учасники працюють у парах: один наводить аргументи, інший висуває контраргументи. Потім міняються ролями.

5. Рефлексія (10 хвилин)

- 1) Обговорення труднощів і успіхів у формуванні аргументів.

6. Домашнє завдання (5 хвилин)

- 1) Вибрати одну тему, яка вас хвилює, і підготувати переконливу аргументацію своєї позиції.

Заняття 4: Активне слухання та взаєморозуміння

Мета: Розвинути навички активного слухання та покращити взаєморозуміння серед підлітків.

Тривалість: 1.5 години

План:

1. Вступ (10 хвилин)

- 1) Привітання.
- 2) Коротке обговорення важливості активного слухання.

2. Теоретична частина (15 хвилин)

- 1) Основні принципи активного слухання.
- 2) Вплив активного слухання на якість взаєморозуміння.

3. Вправа "Дзеркальне слухання" (25 хвилин)

- 1) Учасники в парах. Один розповідає історію, другий повинен повторити те, що почув, максимально точно передавши зміст.
- 2) Аналіз результатів: як точно вдалося зрозуміти один одного?

4. Практична частина "Розуміння без слів" (30 хвилин)

- 1) Вправи на невербальне слухання та розуміння емоцій і настрою співрозмовника.
- 2) Рольові ігри на розвиток емоційного інтелекту.

5. Рефлексія (10 хвилин)

- 1) Обговорення значення активного слухання в повсякденному житті.
6. Домашнє завдання (5 хвилин)
 - 1) Потренуватися в активному слуханні з близькими людьми, звертаючи увагу на їхні емоції та почуття.

Заняття 5: Вміння презентувати себе та публічно виступити

Мета: Покращити виступати перед публікою та самопрезентації.

Тривалість: 1.5 години

План:

1. Вступ (12 хвилин)
 - 1) Привітання.
 - 2) Дискусія з приводу важливості публічних виступів у житті.
2. Теоретична частина (15 хвилин)
 - 1) Засади продуктивного виступу перед публікою: структура, мова, невербальні елементи комунікації.
 - 2) Як підготувати самопрезентацію.
3. Вправа "Міні-виступ" (35 хвилин)
 - 1) Кожен учасник готує коротку самопрезентацію (до 3 хвилин) і виступає перед групою.
 - 2) Обговорення з групою: що вдалося, що можна покращити.
4. Практика "Імпровізація" (25 хвилин)
 - 1) Завдання на розвиток вміння імпровізувати: учасникам пропонується несподівана тема для виступу, і вони повинні миттєво сформулювати ідеї і представити їх.

Заняття 6: Групова згуртованість та командна робота

Мета: Розвивати командний дух та згуртованість в групі, сприяти формуванню здібностей до продуктивної командної взаємодії.

Тривалість: 1.5 години

План:

1. Вступ (12 хвилин)

- 1) Привітання.
- 2) Оголошення теми тренінгу.
- 3) Коротке обговорення необхідності вміння працювати в команді та бути згуртованими.

2. Теоретична частина (15 хвилин)

- 1) Що таке групова згуртованість?
- 2) Основні етапи формування команди.
- 3) Ролі в команді та як їх ефективно виконувати.

3. Вправа "Міст довіри" (25 хвилин)

1) Група розбивається на дві команди. Кожна команда повинна побудувати «міст» з наданих матеріалів (наприклад, з паперу, стрічок, мотузок), щоб він міг витримати певну вагу.

2) Після виконання завдання команди обговорюють процес роботи: які труднощі виникли? Як вдалося їх подолати? Що допомогло в роботі?

4. Практична частина "Проблемне завдання" (30 хвилин)

1) Учасникам надається завдання, яке вони повинні вирішити спільно, використовуючи всі свої ресурси та знання.

2) В процесі виконання завдання звертається увага на комунікацію між членами групи, підтримку та допомогу один одному.

5. Рефлексія (10 хвилин)

1) Обговорення відчуттів після виконання завдань.

2) Як вплинула командна робота на згуртованість групи? Що вдалося дізнатися нового про себе та інших?

6. Заключна частина (5 хвилин)

1) Висновки щодо всього курсу занять.

2) Коротке опитування підлітків про те, що вони вважають найбільш корисним.

3) Подяка присутнім за участь та спільну взаємодію.

Такий завершальний тренінг допоможе підліткам усвідомити важливість команди і групової підтримки, а також закріпити навички комунікації, які були освоєні на попередніх заняттях.

3.2. Аналіз результатів проведеної превентивної та психокорекційної роботи з підлітками.

Основна ціль заключного етапу експериментального дослідження - це перевірка продуктивності та ефективності здійсненої психокорекційної роботи з підлітками. З метою вивчення та опрацювання динаміки степенів розвитку комунікативних навичок, ми застосували діагностичну методику КОС. Результати, які нам вдалося отримати, зафіксовані нижче у таблицях 3.1 та 3.2, а також зображені графічно у двох гістограмах (рис.3.1. та рис.3.2.). Провівши тренінгові заняття, можемо спостерігати, що у 10% підлітків спостерігалось підвищення рівня розвиненості комунікативних схильностей. Можемо також спостерігати значні зміни у кількості підлітків, які володіли першим (низьким) рівнем комунікативних схильностей: з 36% до 15% внаслідок інтеграції тренінгових занять.

«Ступені розвиненості комунікативних схильностей у підлітків.

Порівняльні результати»

№ п/п	Рівні / к-кість учнів	Низький рівень	Рівень нижче середнього	Середній рівень	Високий рівень	Найвищий рівень
1.	Кількість учнів до тренінгу	23 (36%)	11 (18%)	12 (19%)	8 (12%)	9 (15%)
2.	Кількість учнів після тренінгу	9 (15%)	10 (16%)	19 (30%)	15 (24%)	9 (15%)
3.	Загальна кількість учнів	63	63	63	63	63

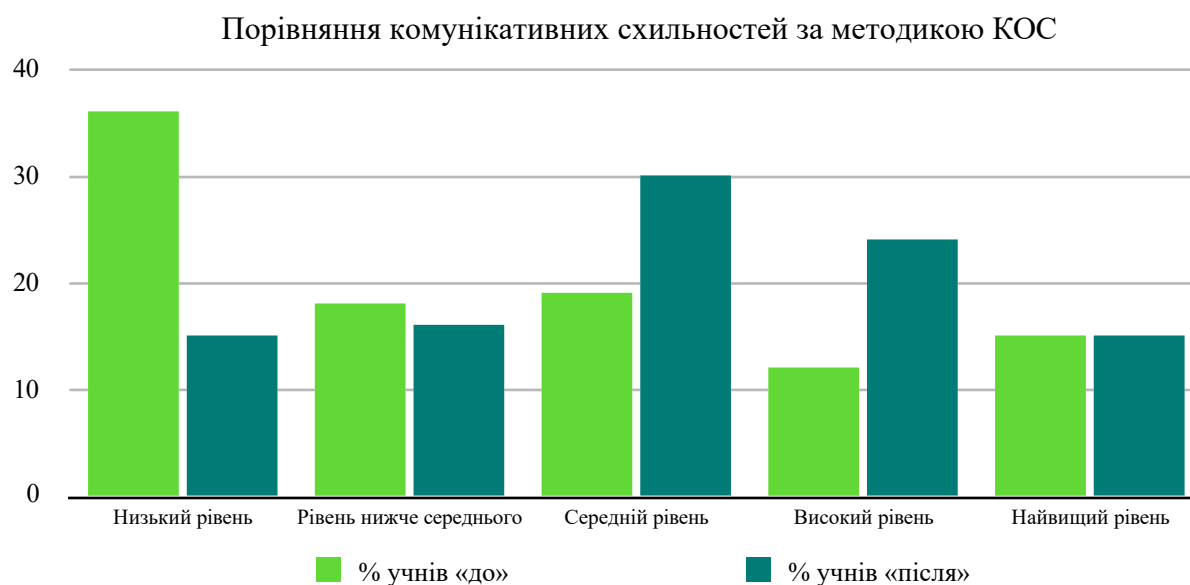
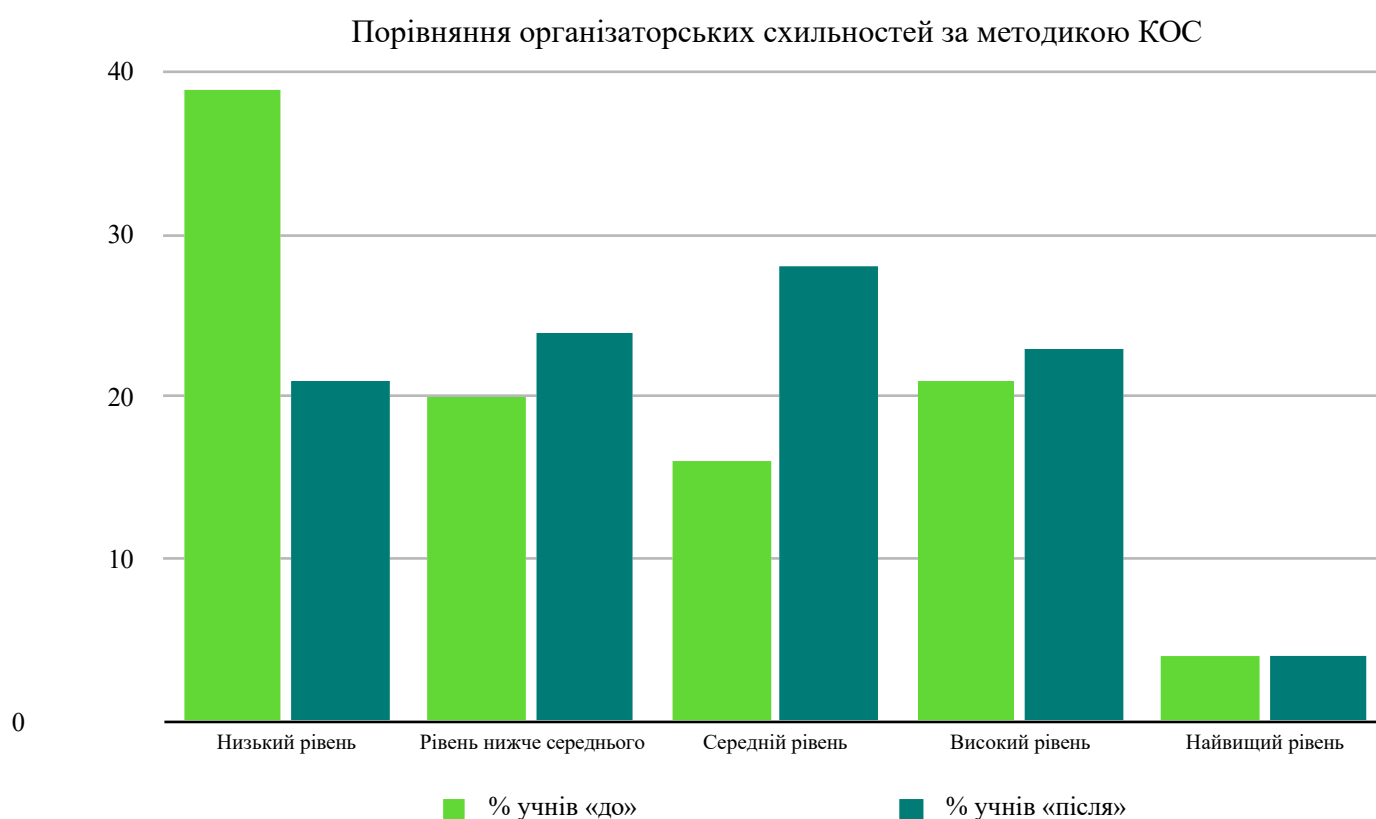

Рис. 3.1

Після проведення тренінгових занять, можемо спостерігати також позитивну динаміку стосовно підвищення рівня організаторських схильностей

у підлітків. На 18% знизилась кількість підлітків, котрі володіли першим (низьким) рівнем організаторських схильностей. В свою чергу, можемо спостерігати збільшення на 8% кількість учнів, котрі володіли рівнем нижче середнього, а також збільшення на 12% кількість учнів, котрі володіли середнім рівнем організаторських схильностей. Кількість учнів, котрі володіли високим рівнем збільшилась на 2%, а тих, котрі володіли найвищим рівнем - залишились незмінною. Результат зафіксовано нижче, у табл. 3.2 та рис. 3.2.

Рис. 3.2

«Ступені розвиненості організаторських схильностей у підлітків.

Порівняльні результати»

№ п/п	Рівні / к-кість учнів	Низький рівень	Рівень нижче середнього	Середній рівень	Високий рівень	Найвищий рівень
1.	Кількість учнів до тренінгу	25 (39%)	13 (20%)	10 (16%)	13 (21%)	3 (4%)
2.	Кількість учнів після тренінгу	13 (21%)	15 (24%)	18 (28%)	14 (23%)	3 (4%)
3.	Загальна кількість учнів	63	63	63	63	63

Оцінюючи результати здійсненої превентивної та психокорекційної роботи з підлітками у форматі тренінгу, можна побачити, що вона дає доволі ефективний результат з тією категорією підлітків, котрі володіють мають рівень комунікативних та організаторських здібностей від низького до середнього рівня. З тими підлітками, котрі мають високий рівень розвитку організаторських та комунікативних схильностей дані тренінгові заняття теж показали позитивний результат, щоправда, не такий високий як в попередніх рівнях. З найвищим рівнем розвитку комунікативних і організаторських здібностей дана методика не показала приросту % підлітків. Відповідно, дану систему тренінгових занять, котра направлена на підвищення комунікативних та організаторських навичок у підлітків, можна рекомендувати в роботі з

підлітками, чії комунікативні та організаторські здібності є низькими, в наслідок надмірного використання Інтернету та соціальних мереж.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Оцінюючи результати проведеного емпіричного дослідження, з використанням діагностичних методик та анкетування, спостерігалась необхідність у створенні комплексу тренінгових занять, котрі були б спрямовані на те, щоб покращити рівень комунікативних та організаторських здібностей у підлітків. Важливо також зазначити, що падіння таких здібностей було обумовлено надмірним використанням мережі Інтернет та різноманітних соціальних мереж.

Відповідно розробка методичних рекомендацій та психокорекційної роботи вимагала врахування факторів, які призводили до зниження рівня комунікативних та організаторських навичок у підлітків. Саме тому під час створення системи тренінгових занять було враховано необхідність задіяти якомога більше аспектів «живої» взаємодії між підлітками, щоб показати їм, що така взаємодія може бути цікавою, ефективною та, іноді, значно продуктивнішою для них, ніж комунікація в мережі. Проте, окрім того, щоб зменшити час, проведений підлітками в соціальних мережах, не менш важливим було і навчити їх використовувати соціальні мережі «дозовано». Такий фактор зумовлений тим, що в умовах глобальної діджиталізації неможливо уникнути того, що підлітки будуть взаємодіяти в соціальних мережах та Інтернеті. Проте, можливо навчити їх робити це безпечно для них, мінімізавши негативні наслідки впливу на формування поведінки у підлітків.

Всі заняття було проведено у форматі тренінгу. Відповідно після завершення циклу тренінгів було здійснено співставлення та аналіз результатів «до» та «після». В свою чергу порівняльні результати демонструють ефективність такого формату роботи. Наприклад, підлітків з високим рівнем розвитку комунікативних навичок стало на 12% більше, а це рівно вдвічі більше, ніж за попередніми результатами. Також можемо спостерігати значное зменшення кількості підлітків, які володіли першим (низьким) рівнем

комунікативних навичок: з 36% до 15%. Відповідно на 2% збільшилась кількість підлітків, котрі володіють високим рівнем організаторських здібностей. Відбулося також зменшення на 18% кількості підлітків, у яких був перший (низький) рівень організаторських здібностей. Спостерігалось підвищення кількості підлітків, які мали рівень нижче середнього на 4% та середній рівень організаторських здібностей на 12%. Кількість підлітків, котрі володіють найвищим та високим рівнями організаторських схильностей залишився практично незмінним.

ВИСНОВКИ

Під час аналізу теоретичних джерел, опрацювання досвіду роботи освітніх закладів, можна засвідчити, що здійснене нами емпіричне дослідження підтвердило актуальність та своєчасність даної магістерської роботи. Глобальна діджиталізація та необмежений доступ до мережі Інтернет призводять до заглиблення підлітків у віртуальний світ і суттєво зменшує простір та можливості для взаємодії, комунікації, співпраці. Соціальні мережі на сьогоднішній день - це продовження життя сучасних підлітків, які дають їм доступ до широких можливостей, щоб задовільнити свої потреби у спілкуванні, релаксації, навчанні та обміну інформацією.

Проведене нами емпіричне дослідження дає можливість зробити висновок, що тенденція до глобальної діджиталізації та сучасні інтернет-технології створюють вплив на формування поведінки підлітків. Дане явище можна розглядати з декількох перспектив. З одного боку, вони зумовлюють зумовлюють більш раннє включення підлітків у процеси соціалізації. Оскільки, безперечно, активна комунікація, хоч і у віртуальному світі, все ж спонукає підлітків до взаємодії з оточуючим світом. З іншого ж боку, не зважаючи на те, що Інтернет є невід'ємною частиною життя сучасних підлітків, і вміння використовувати його правильно є досить важливим, можемо спостерігати і негативний вплив соціальних мереж на формування поведінки у підлітків. Зокрема, під час комунікації в соціальних мережах можна нашкодити на явище кібер-булінгу, який провокує підвищення рівня агресії. Маючи підвищений рівень агресії, підліткам буває складно встановити контакт із оточуючими, що в свою чергу перешкоджає ефективній комунікації та взаємодії. Також велика кількість інформації, яка не завжди є об'єктивною, часто призводить до того, що підлітки входять у внутрішній конфлікт, що внаслідок може призводити до зниження рівня самооцінки.

Враховуючи результати проведеного дослідження, можна сказати, що гіпотеза, яку ми визначили на початку дослідження підтвердилась: соціальні

мережі мають вплив на формування поведінки підлітків. Проте, однозначно кваліфікувати як позитивне чи негативне явище вплив соціальних мереж на особистість підлітка доволі важко, враховуючи комплексність цього питання. Важливо додати, що на сьогоднішній день соціальні мережі є не лише стійким агентом вторинної соціалізації особистості, але й створюють потужну конкуренцію соціальним інститутам, які здійснюють первинну соціалізацію, оскільки цьому сприяють тенденції у сучасному житті. До того ж, необхідно пам'ятати, що в умовах сучасності соціальні мережі є одним із вагомих факторів соціалізації, та, що не менш важливо, далеко не єдиним. Слід пам'ятати те, що надмірне використання соціальних мереж та Інтернету негативно позначається на процесі соціалізації внаслідок зменшення прямої соціальної взаємодії з оточуючими, змінами у комунікації з друзями, однолітками та близькими, розвитком депресивного стану.

В результаті здійсненого нами емпіричного дослідження, було встановлено, що рівень комунікативних та організаторських навичок у більшості досліджуваних виявився низьким або нижче середнього та потребує корекційної роботи з метою збільшення рівня комунікативної компетентності. До того ж, ефективному спілкуванню та співпраці стає на заваді конкурентно-агресивна позиція підлітків в міжособистісній комунікації.

На сьогоднішній день велика кількість досліджень підтверджує, що соціальні мережі несуть більше розважальний вплив, аніж розвивально-освітній. Інтернет, окрім способу інтелектуального розвитку підлітків, став осередком їхнього дозвілля та формування комунікативних процесів. В свою чергу надмірне використання мережі може призводити до появи Інтернет-залежності. В переважній більшості ситуацій причиною появи Інтернет-залежності у підлітків є відсутність міцних, довірливих стосунків в сім'ї, брак підтримки і розуміння від значимих та близьких людей. Саме це зумовлює той факт, що в переважній більшості випадків Інтернет-залежними стають підлітки, котрі переживають кризовий «перехідний» вік, адже в цей момент особливо

гостро стоїть проблема гармонійності взаємовідносин між дітьми та батьками. Також необхідно зосередити увагу на те, що більшість користувачів соціальних мереж навіть не усвідомлюють, наскільки широке коло осіб володіє інформацією про них, котру вони додають в мережу, відповідно, не усвідомлюючи реальної й потенційної небезпеки можливого протиправного використання накопиченої протягом часу використання соціальних мереж, особистої інформації.

Отже, враховуючи результати здійсненої аналітичної роботи та проведеного емпіричного дослідження, було розроблено систему тренінгових занять, які були направлені на підвищення рівня комунікативних здібностей у підлітків, а також посприяли кращій адаптації в соціумі, що їх оточує. Основна мета даних тренінгових занять, а саме донести важливість та необхідність «живої» взаємодії, була вдало досягнена.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабенко С. «Психологічний тренінг з підлітками». Київ, 2003.
271 с.
2. Белякова С. М., Шовкова К. О. «Соціально-психологічні особливості розвитку особистості сучасного підлітка» // «Молодий науковець», 2018. № 5 (57). С. 454-458.
3. Бікус О. О., Волошина В. В. «Теоретичні основи формування комунікативної компетенції у підлітковому віці» // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12: «Психологічні науки». 2015. Вип. №1 (46) .С. 17-2.
4. Боровець О. Тренінг формування комунікативної компетентності підлітків // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. 2009. Вип. 3. С. 23-29.
5. Булах І. С. Психологія особистісного зростання підлітка. К.: НПУ ім. М.. Драгоманова, 2003. 340 с.
6. Вакуліч Т. М. Психологічні особливості поведінки підлітків у мережі «Internet» // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України. К., 2006. Вип. 2. Т.8. С. 45-50.
7. Веретенко Т. Г., Снітко М. А. Компонентнісний підхід до діяльності підлітків у Інтернет-мережі // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. 2010. Вип. 84. С. 35-39.
8. Веретенко Т., Ярмоленко К. Соціально-педагогічна профілактика інтернет-залежності старшокласників // Актуальні питання гуманітарних наук. 2018. Вип. 19. Т. 1. С. 145-149.

9. Войскунский А. Е. Социальная перцепция в социальных сетях // Вестник Московского университета. Серия 14. Психология. 2014 No 3. С. 90-104.
10. Гуревич К. М., Горбачева Е. И. Умственное развитие школьников: критерии и нормативы. М.: Наука, 2002. 122 с.
11. Деркаченко Я. А. Соціальні мережі як середовище для технологій маніпулятивного впливу // Сучасний захист інформації No1, 2016. С. 51-59.
12. Джонсон Д. Соціальна психологія: тренінг міжособистісного спілкування / Пер. з англ. В. Хомика. К.: Вид. дім «КМ Академія», 2003. 288 с.
13. Довгопол Ю. В. Психофізіологічні особливості підлітків, що сприяють формуванню кримінальної поведінки // Проблеми сучасної психології. 2012. Вип. 15. С. 163-171.
14. Жичкина А.Е., Белинская Е.П. Стратегии самопрезентации в Интернет и их связь с реальной идентичностью. Cyberpsy. 2017. No 8. URL: https://cyberpsy.ru/articles/self-presentation_identity/.
15. Зеленська З. П. Дослідження статевих відмінностей комунікативних умінь учнів основної школи // Актуальні проблеми психології. 2019. Том. VI. Психологія обдарованості. Вип. 16. С. 304-311.
16. Зимянський А. Психологічні особливості розвитку моральної позиції підлітків // Актуальні питання гуманітарних наук. 2012. Вип. 3. С. 252-257.
17. Зінченко О. В. Емпіричне дослідження психологічних характеристик інтернет-спілкування у підлітковому віці // Проблеми сучасної психології. Кам'янець-Подільський, 2015. Вип. 29. С. 251-265.
18. Карпенко Є. Організація тренінгу спілкування з дітьми різного віку: метод. Матеріали до практичних занять [для фахівців ОКР «Бакалавр»

спеціальності 6.030102 «Психологія»]. Дрогобич: Вид. відділ ДДП ім. Івана Франка, 2016. 145.

19. Касьянова О. В. Формування комунікативної компетентності молодших підлітків у громадських дитячих об'єднаннях : автореф. дис канд. пед. наук: 13.00.07 – теорія і методика виховання. К., 2011. 21 с.

20. Клименко О. А. Социальные сети как средство обучения и взаимодействия участников образовательного процесса // Теория и практика образования в современном мире : материалы междунар. науч. конф. (г. СПб., февраль 2012 г.). СПб.: Реноме, 2012. С. 405-407.

21. Кон И. С. Подростковая сексуальность на пороге XXI века // Світло. 2003. No2. С. 37-44.

22. Корніяка О.М. Психологія комунікативної культури школяра. К. : Міленіум, 2006. 336 с.

23. Косташ В. Психологічні особливості комунікативних здібностей підлітків // Магістерський науковий вісник Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. 2018. Вип. 29. С. 113–115.

24. Кривоніс Т. Г. Теорія та практика особистісної психотерапії // монографія. – К.: Вид. Дім «Слово», 2012. 280 с.

25. Кузьменко В., Міськова Г. Теоретичний аналіз проблеми розвитку комунікативних здібностей підлітків // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. 2012. Вип. 10. С. 95- 102.

26. Кулик Є., Бартош О. Культура віртуального спілкування. К., 2010. 65 с.

27. Кучаковська Г. А. Роль соціальних мереж в активізації процесу навчання інформативних дисциплін майбутніх вчителів початкової школи // Інформаційні технології і засоби навчання. 2015. Т. 47. No 3. С. 136-149.

28. Лавріненко В. А. Ціннісно-сміслові засади життєвої самореалізації підлітків-неформалів // Психологія і особистість. 2015. № 1 (7). С. 83-96.
29. Лавріненко В. А. Психологічні особливості становлення смислової сфери підлітків // Психологія і особистість. 2013. № 1. С. 59–74.
30. Лазаренко О. А., Веретенко Т. Г. Формування безпечної поведінки в інтернет-мережі // «Здобутки та досягнення прикладних та фундаментальних наук ХХІ століття» (7 серпня 2020 рік, Черкаси, Україна). Черкаси: МЦНД, 2020. Том 2. С. 26-28.
31. Лучинкіа А. І. Психологія інтернет-соціалізації особистості: монографія. Сімф. : АРІАЛ, 2013. 355 с.
32. Малєєва Н. С. Комунікативні інтернет-практики залежної від соціальних мереж молоді : автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи. К., 2017. 24 с.
33. Мартиняк О. Психологічні особливості сучасних підлітків у виборі комунікативних засобів спілкування // Матеріали II Міжнародної студентської науково-технічної конференції „Природничі та гуманітарні науки. Актуальні питання“, 25-26 квітня 2019. Т. : ТНТУ, 2019. С. 292–293.
34. Митченко В. І. Розвивальна програма для підлітків 10-14 років «Граматика ефективного спілкування» URL: http://zpo.ucoz.ua/Programu_/Social_reabilit/gramatika_efektivnogo_spilkuvannja.pdf
35. Мільчевська Г. С. Структура особистісної самореалізації старшого підлітка в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку // Збірник наукових праць [Херсонського державного університету]. Педагогічні науки. 2013. Вип. 63. С. 181-187.
36. Мойсєєва О.Є. Агресія підлітків: причини виникнення та можливості психокорекції. Юридична психологія. 2015. №1. С. 139-148.

37. Мусатов С. Психологія педагогічної комунікації: теоретико-методологічний аналіз. Київ-Рівне: Ліста-М, 2003. 176 с.
38. Немеш О. М. Психологія комунікативної діяльності в Інтернет просторі : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології». К., 2017. 40 с.
39. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія : у 2 кн. К., 2004. Кн. 1: Соціальна психологія особистості і спілкування. 576 с.
40. Посохова В. В. Огляд практик спілкування в мережі Інтернет // Наукові студії із соціальної та політичної психології. Вип.31(34). К., 2012. С. 93-102.
41. Почепцов Г. Г. Інформаційна війна як інтелектуальна війна. URL: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/13303>.
42. Психология подростка / Под. ред А. Реана. СПб.: Прайм- ЕВРОЗНАК, 2003. 480 с.
43. Сінельнікова Т. В. Психологічні особливості підлітків – активних користувачів соціальних мереж // Наука і освіта. 2014. №1. С. 50-55.
44. Столбов Д. Особливості інтернет-діяльності сучасного підлітка // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія «Педагогіка». 2014. № 1(12). С. 327-331.
45. Тернопільська В. Формування комунікативної культури старшокласників засобами телекомунікаційних проектів. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: зб. наук. праць УДПУ ім. П. Тичини. Умань: ФОП Жовтий О.О., 2014. Вип. 49. С. 110-117.
46. Торопова О. Є. Тренінг розвитку комунікативної компетентності підлітків. URL: <https://vseosvita.ua/library/trening-rozvitku-komunikativnoi-kompetentnosti-pidlitkiv-436879.html>.

47. Турубарова А.В. Умови соціально-психологічного розвитку підлітків з обмеженими можливостями здоров'я // Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка: Збірник наукових праць. 2018. № 29. С. 85- 90.
48. Федорчук В. Соціально-психологічний тренінг «Розвиток комунікативної компетентності». Навч.-метод. пос. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2003. 240 с.
49. Хоменко Є. Г. Психологічні особливості взаємодії вчителя з підлітками у педагогічному процесі //Вісник Харківського національного університету. Серія “Психологія”. 2012. № 1009. С. 238-241.
50. Хомик Н. Комплексна програма корекційно – відновлюваних та розвивальних занять для роботи зі студентською молоддю (зі скарбнички практичного психолога) Хмельницький, 2014. URL:<http://www.xktei.km.ua/files/kpc.pdf>.
51. Чумакова В. А. Психологические особенности интернет-коммуникаций в социальных сетях // Молодой ученый. 2013. №3. С. 451-453.
52. Шийка А.В. Вплив віртуального середовища інтернет на соціальну активність людей URL: <http://conf.inf.od.ua/doklady-konferentsii/spisok-materialov-konferentsii/58-shijka-a-v-studentki-2-go-kursu-fakultetu-pidgotovki-slidchikh-organiv-vnutrishnikh-sprav-nu-oyua-naukovij-kerivnik-k-t-n-dotsent-zaderejko-o-v-vpliv-virtualnogo-seredovishcha-internet-na-sotsialnu-aktivnist-lyudej>.
53. Шугайло Я. В. Інтернет-залежність та проблема її профілактики серед дітей та підлітків // Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки. Запоріжжя, 2015. №2 (25). С. 17-24.
54. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Пер. с англ.; общ. ред. и предисл. А. В. Толстых. М.: Издательская группа «Прогресс», 1996. 344 с.

55. Якимчук Б. А. Психологічні особливості розвитку творчого мислення підлітків // Актуальні проблеми психології. Київ, 2012. Вип. 15, Ч. I. С. 431-438.

56. Crystal D. Language and the Internet. Cambridge university press, 2004.

272 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика КОС «Комунікативні та організаційні схильності» (В.В. Синявський, В.В. Федорішин)

Методика дозволяє виявити організаційні та комунікативні здібності особистості, вміння налагоджувати контакти, бажання розширити коло друзів та знайомих, вміння орієнтуватися в незнайомому оточуванні, бажання приймати участь у груповій роботі, бути ініціативним, відстоювати свою думку та інше.

Методика складається з 40 запитань, на кожне з яких потрібно дати відповідь «так» або «ні». Запитання загального змісту і не мають всіх необхідних уточнень. Тому треба уявити собі типову ситуацію і довго не розмірковувати над уточненнями. При відповіді, звертайте увагу на перші слова і свою відповідь узгоджуйте з ними.

Для визначення рівня комунікативних та організаційних схильностей, потрібно розрахувати коефіцієнти. Це відношення кількості співпадаючих відповідей той чи іншої схильності до максимально можливої кількості співпадань (у даному випадку -20)

Інтерпритація зводиться до знаходження коефіцієнтів за двома шкалами: комунікативні та організаторські схильності, відповідну отриманим коефіцієнтам оцінки та рівня розвитку схильностей

1. Чи багато у Вас друзів, з котрими Ви постійно спілкуєтесь?
2. Чи часто Вам вдається схилити друзів до прийняття ними Вашого рішення?
3. Чи довго Вас турбує почуття образи на Ваших друзів?
4. Чи завжди Вам важко орієнтуватися у критичній ситуації, що сталася?
5. Чи є у Вас потяг до встановлення нових контактів з різними людьми?
6. Чи Вам подобається займатися громадською діяльністю?
7. Чи правда, що Вам простіше і приємніше проводити час з книжками або за яким-небудь заняттям, ніж з людьми?

8. Якщо є перешкоди для Ваших планів та намірів, чи легко Ви відступаєте?
9. Чи легко Вам встановлювати контакти з людьми, які значно старші за Вас?
10. Чи любите Ви придумувати та організовувати ігри та розваги зі своїми товаришами?
11. Чи важко Вам долучитися до нової компанії?
12. Чи часто Ви відкладаєте на інші дні ті справи, які потрібно було виконати сьогодні?
13. Чи легко Вам вдається встановлювати контакти з незнайомими людьми?
14. Чи прагнете Ви, щоб Ваші друзі діяли у відповідності з Вашою думкою?
15. Чи важко Вам освоюватися у новому колективі?
16. Чи правда, що у Вас не буває конфліктів з товаришами через невиконання ними своїх обіцянок, зобов'язань та обов'язків?
17. Чи прагнете Ви при нагоді познайомитися та поспілкуватися з незнайомою людиною?
18. Чи часто при рішенні важливих справ Ви берете ініціативу на себе?
19. Чи дратують Вас оточуючі і чи виникає у Вас бажання побути на одинці?
20. Чи правда, що Ви звичайно погано орієнтуєтеся в незнайомій обстановці?
21. Чи подобається Вам постійно знаходитися серед людей?
22. Чи виникає у Вас роздратування, коли Вам не вдається закінчити розпочату справу?
23. Чи важко Вам проявити ініціативу, щоб познайомитися з іншою людиною?
24. Чи правда, що Ви втомлюєтеся від частого спілкування з товаришами?
25. Чи любите Ви приймати участь у колективних іграх?

26. Чи часто Ви проявляєте ініціативу при вирішенні питань, які стосуються Ваших друзів?
27. Чи правда, що Ви відчуваєте себе невпевнено серед малознайомих для Вас людей?
28. Чи правда, що Ви не прагнете довести правильність своїх дій та слів?
29. Чи вважаєте Ви, що Вам не важко додати позитиву в малознайому для Вас компанію?
30. Чи брали Ви участь в громадському шкільному житті?
31. Чи прагнете Ви обмежити коло своїх знайомих невеликою кількістю людей?
32. Чи правда, що Ви не прагнете відстоювати свою думку, якщо товариші не прийняли її відразу?
33. Чи комфортно Ви себе відчуваєте у незнайомій компанії?
34. Чи охоче Ви організовуєте різні заходи для друзів?
35. Чи правда, що Ви відчуваєте себе достатньо впевнено та спокійно, коли доводиться щось казати великій групі людей?
36. Чи часто Ви запізнюєтесь на ділові зустрічі та побачення?
37. Чи правда, що у Вас багато друзів?
38. Чи часто Ви буваєте у центрі уваги своїх друзів?
39. Чи часто Ви ніякуєте при спілкуванні з малознайомими людьми?
40. Чи правда, що Ви не дуже впевнено відчуваєте себе в оточенні великої групи своїх товаришів?

Обробка результатів: Окремо розраховуються кількість збігів відповідей так/ні для комунікативних та організаторських схильностей.

Комунікативні схильності:

Відповідь «так» на питання: 1;5;9;13;17;21;25;29;33;37;

Відповідь «ні» на питання: 3;7;11;25;19;23;27;31;35;39;

Організаторські схильності:

Відповідь «так» на питання: 2;6;10;14;18;22;26;30;34;38;

Відповідь «ні» на питання: 4;8;12;16;20;24;28;32;36;40;

Для визначення рівня комунікативних та організаційних схильностей, потрібно розрахувати коефіцієнти. Це відношення кількості співпадаючих відповідей той чи іншої схильності до максимально можливої кількості збігів (у даному випадку -20)

(А.1)

$K_k = K_x / 20$; $K_o = O_x / 20$;

Де K_k -коефіцієнт комунікативних схильностей; K_o -коефіцієнт організаційних схильностей;

K_x та O_x – кількість співпадаючих відповідей комунікативних схильностей та організаційних відповідно;

Таблиця А1

Шкала оцінювання:

Кк	Ко	Оцінка
0,10-0,45	0,2-0,55	1
0,46-0,55	0,56-0,65	2
0,56-0,65	0,66-0,7	3
0,66-0,75	0,71-0,8	4
0,75-1,00	0,81-1,00	5

Рівень 1 — низький рівень комунікативних та організаційних схильностей.

Рівень 2 — комунікативні та організаційні схильності нижче середнього рівня.

Ви не прагнете до спілкування, відчуваєте себе скуто в незнайомій компанії, обмежуєте знайомство, у вільний час Вам краще побути на самоті, маєте труднощі при встановленні контактів та нових знайомств, а також виступаючи перед аудиторією, не відстоюєте свою думку. Не проявляєте ініціативу у громадській діяльності та уникаєте прийняття рішень.

Рівень 3 — середній рівень схильностей до організаторської та комунікативної діяльності. Ви прагнете до контакту з людьми, не обмежуючи коло знайомств, відстоюєте думку. Однак потенціал цих схильностей не стійкий. Потрібно зайнятися їх розвитком.

Рівень 4 – якщо Ви отримали оцінку 4, то Вас можна віднести до людей з високим рівнем комунікативних та організаторських схильностей. Ви легко встановлюєте контакти, знайомитеся з новими людьми, активно приймаєте участь у громадській діяльності, відстоюєте свою думку, активно намагаєтеся розширити коло знайомств, здатні приймати самостійні рішення. З задоволенням допомагаєте друзям та виявляєте ініціативу в спілкуванні.

Рівень 5 – найбільш високий рівень організаторських та комунікативних схильностей. Вас відрізняє швидка орієнтація, невимушена поведінка в новому колективі. Ви легко почуваєте себе в незнайомій компанії, любите і вмієте організовувати колективні заходи.

ТЕСТ МІЖОСОБИСТІСНИХ ВІДНОСИН ЛПІ

Респондентам пропонуються 128 оціночних суджень, які треба уважно прочитати. Якщо певне судження відповідає уявленню підлітка про себе, треба обрати відповідь «так». Якщо повної впевненості немає, відповідь «так» не обирається.

Інтерпретація включає розрахунки по формулам « Домінування/ Підпорядкування» та «Дружелюбність/Ворожість». Позитивне значення за формулою «Домінування» характеризує прагнення людини до лідерства у спілкуванні та домінування у міжособистісних відносинах. Негативне значення вказує на відмову від лідерства та тенденцію до підпорядкування.

1. Інші думають про нього прихильно
2. Справляє враження на оточуючих
3. Уміє розпоряджатися, наказує
4. Уміє наполягати на своєму
5. Володіє почуттям гідності
6. Незалежний
7. Здатний сам подбати про себе
8. Може проявити байдужість
9. Здатний бути суворим
10. Строгий, але справедливий
11. Може бути щирим
12. Критичний до інших

13. Любить поплакатися
14. Часто сумний
15. Здатний проявляти недовіру
16. Часто розчаровується
17. Здатний бути критичним до себе
18. Здатний визнати свою неправоту
19. Охоче підкоряється
20. Поступливий
21. Вдячний
22. Захоплюється, схильний до наслідування
23. Поважний
24. Шукає схвалення
25. Здатний до співпраці та допомоги
26. Прагне ужитися з іншими
27. Приязний⁶ доброзичливий
28. Уважний, ласкавий
29. Делікатний
30. Підбадьорюючий
31. Чуйний на заклики про допомогу
32. Безкорисливий
33. Здатний викликати захоплення

34. Користується в інших повагою
35. Володіє талантом керівника
36. Любить відповідальність
37. Впевнений в собі
38. Самовпевнений, напористий
39. Діловий, практичний
40. Любить змагатися
41. Стійкий, наполегливий де треба
42. Невблаганний, але неупереджений
43. Дратівливий
44. Відкритий, прямолінійний
45. Не виносить, щоб їм командували
46. Скептичний
47. На нього важко справити враження
48. Образливий⁶ делікатний
49. Легко бентежиться
50. Невпевнений у собі
51. Поступливий
52. Скромний
53. Часто вдається до допомоги іншим
54. Дуже шанує авторитети

55. Охоче приймає поради
56. Довірливий і прагне радувати інших
57. Завжди люб'язний в обходженні
58. Дорожить думкою оточуючих
59. Товариський, уживчивий
60. Добросердний
61. Добрий, надає впевненості
62. Ніжний, м'якосердий
63. Любить піклуватися про інших
64. Щедрий, безкорисний
65. Любить давати поради
66. Справляє враження значущої людини
67. Начальнико-наказовий
68. Владний
69. Хвалькуватий
70. Гордовитий та самовдоволений
71. Думає тільки про себе
72. Хитрий, розважливий
73. Нетерпимий до помилок інших
74. Корисливий
75. Відвертий

76. Часто недружелюбний
77. Озлоблений
78. Скаржник
79. Ревнивий
80. Довго пам'ятає свої образи
81. Самобичуючийся
82. Сором'язливий
83. Безініціативний
84. Лагідний
85. Залежна, несамотійна
86. Любить підкорятися
87. Надає іншим приймати рішення
88. Легко потрапляє в халепу
89. Легко піддається впливу друзів
90. Готовий довіритися будь-кому
91. Схильний до віх без розбору
92. Симпатизує всім
93. Всіх прощає
94. Переповнений співчуттям надмірно
95. Терплячий до недоліків, великодушний
96. Прагне бути покровителем
97. Прагне до успіху

98. Чекає від кожного захоплення
99. Розпоряджується іншими
100. Деспотичний
101. Снобб судить інших за достатком
102. Марнославний
103. Егоїстичний
104. Холодний, черствий
105. Уїдлиий, глузливий
106. Злий, жорстокий
107. Часто гнівливий
108. Байдужий
109. Злопам'ятний
110. Пройнятий духом протиріччя
111. Впертий
112. Недовірливий, підозрілий
113. Боязкий
114. Сором'язливий
115. Відрізняється надмірною готовністю підкорятися
116. М'якотілий
117. Майже нікому нічого не заперечує
118. Нав'язливий

119. Любить, щоб його опікали
120. Надмірно довірливий
121. Прагне знайти
122. З усіма погоджується
123. Завжди доброзичливий
124. Любить усіх
125. Дуже поблажливий до оточуючих
126. Намагається утішити кожного
127. Піклується про інших на шкоду собі
128. Псує людей надмірною добротою

Результати:

1. Авторитарний: 1-4; 33-36; 65-68; 97-100;
2. Егоїстичний: 5-8; 37-40; 69-72; 101-104;
3. Агресивний: 9-12; 41-44; 73-76; 105-108;
4. Підозрілий: 13-16; 45-48; 77-80; 117-120;
5. Підпорядковується: 17-20; 49-52; 81-84; 113-116;
6. Залежний: 21-24; 53-56; 85-88; 117-120;
7. Доброзичливий: 25-28; 57-60; 89-92; 121-124;
8. Альтруїстична: 29-32; 61-64; 93-96; 125-128;

$$\text{Домінування} = (I-V) + 0,7*(VIII+II-IV-VI)$$

(Б.1)

де I-III -октанти

$$\text{Дружелюбність} = (VII-III) + 0,7*(VIII-I-IV+VI)$$

(Б.2)

Інтерпретація результатів:

0-4 бали–низький ступінь прояву:	адаптивна поведінка
5-8 балів-помірний ступінь:	адаптивна поведінка
9-12 балів – високий ступінь :	екстремальна поведінка
13-16 балів – екстремальний:	поведінка близька до патології
0-4 бали–низький ступінь прояву:	адаптивна поведінка

Бали переносяться на коло – діаграму, кінці з'єднуються, утворюючи профіль особистості. Заштриховується простір. Найбільш заштриховані октанти – це переважаючий стиль відносин особистості. Низькі бали можуть бути ознакою скритності, особливо якщо немає октантів вище 4 балів.

Позитивне значення за формулою «Домінування» характеризує прагнення людини до лідерства у спілкуванні та домінування у міжособистісних відносинах.: Негативне значення вказує на відмову від лідерства та тенденцію до підпорядкування.

Позитивний результат за формулою «Дружелюбність» свідчить про доброзичливість та добрі взаємовідносини з оточуючими. Негативний показник за формулою вказує на наявність агресивно-конкурентної позиції, що є перешкодою ефективної співпраці. Кількісні показники- це ступінь прояву цих характеристик.

Перші 4 октанти характеризують тенденції до домінування, незалежності думки, наявність власної точки зору з питань та готовність її відстоювати. Інші свідчать про переважання тенденцій до невпевненості, податливості та схильності до компромісів.

Результати за формулами «Домінування/ Підпорядкування» та
«Дружелюбність/Ворожість»

№	Домінування(+)/ підпорядкування(-)	Дружелюбність(+)/ворожість(-)
1	-10,9	-18,6
2	-6,8	-9,5
3	8,4	14
4	4,2	-2,1
5	0,6	8,3
6	-0,3	4
7	-1,6	5,5
8	-16,3	13,3
9	7,3	-7,3
10	10,2	-3
11	-2	-5,4
12	11,5	-1,5
13	-1,8	-5,3
14	-4,7	-12,3
15	-3,2	-7,9
16	12,9	5,4
17	-15,5	11,6
18	1,7	-0,4
19	-9	12,3
20	7,3	14,6
21	-5,8	6,9

Результат по шкалам. Тест міжособистісних відносин Лірі

№	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
1	3	12	14	12	9	7	1	0
2	4	7	10	11	8	5	4	5
3	6	8	4	1	6	6	11	11
4	10	7	7	7	10	4	7	10
5	6	5	10	3	11	6	12	12
6	9	8	6	6	10	8	10	7
7	8	7	9	10	11	9	11	14
8	5	5	2	5	8	11	9	8
9	13	5	9	8	5	4	8	8
10	11	9	12	7	5	7	9	11
11	9	7	12	11	11	7	8	11
12	11	9	5	6	3	5	7	7
13	7	4	11	11	6	7	12	10
14	3	7	14	7	7	7	8	6
15	12	7	11	12	11	9	8	8
16	13	8	9	5	5	8	13	12
17	1	2	2	4	13	8	8	5
18	6	5	5	6	5	4	4	6
19	4	5	6	8	13	9	12	12
20	8	7	4	4	7	7	13	13
21	8	7	13	10	11	13	15	12